

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ**

- ∨ *Звільнення від відповідальності за самовільне залишення військової частини*

- **МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ**

- ∨ *Законодавчі новації щодо місцевого самоврядування*

- **МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ**

- ∨ *Дослідження зміни стану і намірів українських утікачів від війни*

- ∨ *Правове забезпечення захисту культурних цінностей України під час війни*

№ 16-17 (280-281) ВЕРЕСЕНЬ 2024

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 16-17 (280-281) 2024

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор
Ю. Половинчак

Редакційна колегія:
Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав Закон України
щодо збільшення бюджету на 500 млрд грн
на військові потреби 3
Сили безпілотних систем – офіційно окремий
рід ЗСУ: Президент України підписав Закон
України..... 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Чернявська Л.
Верховна Рада України ухвалила Закон
України, що передбачає можливість
звільнення від відповідальності за самовільне
залишення військової частини 4
Кривецький О., Маліков Ю.
Законодавчі новації щодо місцевого
самоврядування..... 13

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Закірова С.
Дослідження УВКБ ООН LIVES ON HOLD:
зміни стану і намірів українських утікачів від
війни 17
Іванова М.
Нормативно-правове забезпечення захисту
культурних цінностей України під час
повномасштабного вторгнення..... 19

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА * 21

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав Закон України щодо збільшення бюджету на 500 млрд грн на військові потреби

Президент України В. Зеленський 20 вересня підписав законопроект № 11417 щодо збільшення бюджету цього року на 500 млрд грн на військові потреби.

Про це йдеться в картці законопроекту.

Верховна Рада України підтримала цей проект закону в другому читанні 18 вересня. Уже в п'ятницю, 20 вересня, законопроект направили на підпис В. Зеленському, який підписав документ, і 20 вересня проходило розсилання акта.

У першому читанні ВРУ підтримала цю законодавчу ініціативу 3 вересня.

Згідно з Пояснювальною запискою, пропонується скоригувати бюджет на 434 млрд грн, а саме: збільшити видатки на 500 млрд грн (з них для сектору безпеки і оборони на 495 млрд грн) та скоротити видатки та надання кредитів на 65,7 млрд грн.

Для покриття додаткових видатків передбачено збільшити доходи бюджету на 214 млрд грн та фінансування бюджету за торговими операціями на 220 млрд грн.

17 вересня Верховна Рада України у першому читанні підтримала законопроект № 11416-д про збільшення податків. Це ухвалили з другої спроби. Законопроект передбачає:

- підвищення військового збору з 1,5 % до 5 %;
- збільшення податків на I–II групу фізичних осіб-підприємців (ФОПів);
- авансові внески на автозаправних станціях (АЗС);
- 1 % на всіх форм ФОП III групи;
- 25 % прибутку на фінустанови;
- помісячна звітність ПДФО (для економічного бронювання);
- 50 % податок на прибуток банків у 2024 р.

Проект державного бюджету на 2025 р. передбачає видатки на оборону України у 2,2 трлн грн, що становить 26,3 % від прогнозованого валового внутрішнього продукту (ВВП) країни (*Сусільне Новини (<https://suspilne.media/841205-prezident-pidpisav-zakon-pro-zbilsenna-budzetu-na-500-mlrd-grn-na-vijskovi-potrebi/>). – 2024. – 21.09*).

Сили безпілотних систем – офіційно окремий рід ЗСУ: Президент України підписав Закон України

Президент України В. Зеленський підписав Закон України, за яким Сили безпілотних систем визначають окремим родом Збройних сил України.

Про це йдеться в картці Закону України № 11507 на сайті Верховної Ради України.

Текст Закону України передбачає зміни до Закону України «Про Збройні сили України». Як пояснювала народний депутат І. Геращенко, Закон унормовує нормативно-правову базу для створення Сил безпілотних систем як окремого роду військ, затверджує штатні посади для роботи з дронами, тренування, систематизації досвіду і масштабування виробництва.

Про плани створення окремого роду Сил безпілотних систем В. Зеленський говорив ще в лютому. Тоді він доручив опрацювати питання створення у структурі ЗСУ окремого роду сил.

Мета СБС – нарощування спроможностей ЗСУ щодо використання безпілотних та роботизованих повітряних, морських і наземних систем. А ще – забезпечення готовності до застосування таких систем за призначенням.

10 червня міністр оборони Р. Умеров офіційно призначив заступника головнокомандувача Збройних сил України В. Сухаревського командувачем Сил безпілотних систем.

Сам В. Сухаревський зауважував, що формування Сил безпілотних систем дасть змогу поліпшити підготовку пілотів дронів та їхню ротацію на фронті (*Hromadske*

(<https://hromadske.ua/viyna/231341-syly-bezpilotnykh-system-ofitsiyno-okremyurid-zsu-zelensky-pidpysav-zakon>). – 2024. – 16.09).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Л. Чернявська, мол. наук. співроб., НЮБ НБУВ

Верховна Рада України ухвалила Закон України, що передбачає можливість звільнення від відповідальності за самовільне залишення військової частини

7 вересня 2024 р. набув чинності Закон України № 3902-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» (законопроект № 11322). Цей акт декриміналізує дезертирство та самовільне залишення частини, якщо це відбулося вперше. Тож військовослужбовці, які вчинили дезертирство чи самовільне залишення місця служби (СЗЧ), отримають можливість уникнути ув'язнення в разі добровільного повернення на службу.

Як зазначається в Пояснювальній записці, документ розроблено з метою вдосконалення під час дії воєнного стану кримінального законодавства у сфері злочинів проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, зокрема пропонує встановити юридично визначені механізми звільнення військовослужбовців Збройних сил України від кримінальної відповідальності за вчинення військового кримінального правопорушення.

Крім того, документ удосконалює положення чинного законодавства щодо скасування запобіжного заходу для проходження (продовження проходження) військової служби за призовом під час мобілізації та на особливий період.

Його завданням також є встановлення правових гарантій та механізмів повернення

та продовження військової служби військовослужбовцям, які самовільно залишили військову частину або місце несення служби, але повернулися та висловили готовність належним чином виконувати свій військовий обов'язок.

Як вказують автори законопроекту, згідно зі статистичними даними, лише упродовж січня–квітня 2024 р. органами досудового розслідування та прокурорами було зареєстровано 10 584 кримінальних проваджень за ст. 407 Кримінального кодексу України (Самовільне залишення військової частини або місця служби) та 7306 кримінальних проваджень за ст. 408 КК (Дезертирство). Загалом же, з початку 2022 р. прокуратура нарахувала 63,2 тис. таких кримінальних проваджень. Якщо порівняти їх кількість з оголошеною Президентом України В. Зеленським чисельністю ЗСУ у 880 тис. людей, можна зробити висновок: за час повномасштабної війни з війська втік чи не кожен 14-й військовослужбовець.

Проте у чинному кримінальному законодавстві до цього часу були відсутні правові підстави для можливості звільнення під час дії воєнного стану військовослужбовців від кримінальної відповідальності за вперше вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407, 408 КК та за умови їх щирого каяття та бажання повернутися до проходження військової служби.

Отже, як зазначає адвокат Н. Мамченко, Кримінальний кодекс України доповниться ч. 5 у ст. 401, за якою особа, яка під час дії

воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407, 408 ККУ, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або до іншої військової частини або місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби.

У разі закриття судом кримінального провадження та звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 401 ККУ, суд своєю ухвалою зобов'язує після набрання такою ухвалою законної сили невідкладно поновити звільнену особу на військовій службі, а звільнену особу не пізніше 72 год зобов'язує прибути до відповідної військової частини або місця служби для продовження проходження військової служби.

У Міноборони вказали, що новий Закон покликаний створити правовий механізм для повернення військових, які самовільно залишили частину. «Існує багато випадків, коли військовослужбовці, які самовільно залишили частину, бажають повернутися до війська. Ми маємо надати їм таку можливість та створити умови для їх повернення», – наголошувала заступник міністра оборони Н. Калмикова. Тож тепер таких військовослужбовців звільнять від кримінальної відповідальності, а після повернення до частини їм поновлять всі виплати та забезпечення.

Водночас військові правозахисники висловили занепокоєння щодо низки положень законопроекту № 11322, які, на їхню думку, можуть призвести до протилежного результату.

Адже самовільне залишення частини (СЗЧ), а тим більш дезертирство, зазначає заступник голови Військово-безпекової профспілки України Г. Кавун, – це зазвичай складне, багатопланове явище, яке має свої причини. Відповідно і протидія цьому має

бути комплексною: долати потрібно не лише наслідки, а першочергово викорінювати причини. На жаль, на думку правозахисників, Законопроект № 11322 (а тепер вже новий Закон) цього не передбачає. Відтак, він не закладає системний підхід до вирішення проблем, а отже, не буде ефективним.

Тож, вважають правозахисники, потрібно повернути документ у «правильне русло» та спонукати законотворців приділити більше уваги проблемі СЗЧ та дезертирства загалом.

Як показала практика, посилення відповідальності у цих питаннях свого часу не дало бажаного результату. Тому годі сподіватися на те, що послаблення відповідальності дасть швидкий результат.

Загалом прийняття цього Закону свідчить про провал політики суворої дисципліни, на якій так наполягало командування ЗСУ у першій рік повномасштабної війни.

Як відомо, на початку грудня 2023 р. колишній головнокомандувач В. Залужний та міністр оборони О. Резніков у спільному листі просили ВРУ (і ВРУ швидко дала згоду) терміново заборонити суддям карати за військові злочини м'якше, ніж передбачає Кримінальний кодекс України (за відсутність у частині понад три доби без поважних причин – мінімум п'ять років за ґратами для військових). Тоді поза стінами парламенту ця ініціатива викликала бурхливу дискусію. Армії та юристи обізвали такі вимоги «кувалдою для ЗСУ». 34 тис. громадян просили Президента України накласти вето.

Безкарна втеча із фронту одних військовослужбовців збільшує втрати серед тих, хто лишився, відповідав невдоволенням В. Залужний. «Армія тримається на дисципліні... В умовах війни потрібні швидкі та дієві рішення», – переконував він у відеозверненні. І Президент України В. Зеленський тоді прислухався до генералів і підписав документ.

Враховуючи всі обставини, правозахисники зазначають, що сприяти позитивним змінам у війську можуть такі фактори:

– усвідомлення невідворотності покарання за правопорушення як з боку рядових

військовослужбовців, так і з боку командного складу та військового керівництва;

– справедливе та шанобливе ставлення до тих, хто жертвує своїм життям та здоров'ям заради перемоги над агресором.

Необхідне розуміння того, що повага не виникає на рівному місці та не може існувати апріорі до старшого за званням – її об'єктивно потрібно заслжити. Усвідомлення того, що найвищу цінність має саме людський ресурс, особливо на війні на виснаження з ворогом, який переважає чисельно.

Суспільство не може демонізувати військовослужбовців, які зважилися на такий крок або ж вчинили таку дію ненавмисно. Навпаки – суспільство повинно прагнути, щоб розслідування причин СЗЧ та дезертирства проводилося максимально чесно та ефективно, адже такі випадки рідко бувають чорно-білими. Швидше навпаки – тут задіюються глибинні механізми людської психіки, на яку війна та бойові дії впливають максимально деструктивно.

Найвагомішою у цьому питанні, зазначають правозахисники, є психологічна складова.

У військовій спільноті відомі випадки, коли цілком вмотивовані, надійні військовослужбовці відмовлялися від виконання бойових завдань, самовільно залишали військову частину та дезертирували, перебуваючи у стані афекту. Такі військовослужбовці згодом не могли пояснити своїх дій. Фахівці кажуть, що такі люди насамперед потребують психологічної допомоги.

Тож законотворці мають звернути особливу увагу на цей аспект та законодавчо прописати надання психологічної допомоги особам, які опинилися у таких обставинах.

Це є вагомим фактором повернення довіри до командування військовослужбовців, які втратили орієнтири, та сприятиме їхньому ментальному здоров'ю, яке є основою психологічної готовності до бою.

Іншою важливою причиною СЗЧ є дії недоброчесних командирів.

Так, частина військовослужбовців, які зважуються на СЗЧ, можуть бути безвідповідальними особами або не бачити

себе у війську. Є і такі, що, навпаки, надто втомилися фізично та морально і фактично вже не можуть відповідати за свої дії.

Проте є військовослужбовці, які перед прийняттям рішення про СЗЧ перебували в обставинах крайньої несправедливості зі сторони своїх командирів, безглузких та незаконних рішень військового керівництва тощо. Серед таких військовослужбовців є ті, які вже не один рік служать у війську і мають бойові нагороди.

Для таких військових поняття військової честі, братерського плеча, взаємодопомоги є частиною їхнього усвідомленого вибору та буття в цілому. Окрім того, ці люди мають загострене почуття справедливості.

Треба розуміти, що, покидаючи військову частину, такі воїни можуть чітко усвідомлювати правові наслідки своїх дій та бути готовими до них. Відповідно їх може не лякати навіть термін ув'язнення 10 років, як це зараз передбачено законодавством. Наївно думати, що така людина захоче повертатися під керівництво командира, який втратив повагу, повівся нечесно, віддав незаконний наказ тощо.

У цій частині новий Закон має значну прогалину, адже СЗЧ та дезертирство часто має дві сторони, однією з яких є, власне, військовослужбовець, а іншою – командування, яке не впоралося із комунікацією зі своїми підлеглими.

У цьому зв'язку, на думку правозахисників, позитивним є те, що у фінальній редакції Закону враховане положення про те, що повернення військовослужбовця можливе до будь-якої частини, а не лише до тієї, яку військовослужбовець покинув.

Водночас вони звертають увагу на необхідності проведення повноцінного розслідування у кожному випадку СЗЧ чи дезертирства для встановлення всіх причин і винуватців, якщо такі є. І це має бути прописаним у законі. По-перше, у військовослужбовця може виникнути раптово поважна причина, яку не зміг врахувати командир. По-друге, могла статися психологічна криза, під час якої людина була недієздатною і потребувала, а швидше за все й досі потребує, психологічної

допомоги. По-третє, військовослужбовець міг відмовитися виконувати злочинний наказ або зіштовхнутися із крайніми проявами несправедливості, корупцією, зловживаннями посадовими обов'язками з боку командира. І тоді щодо дій командира повинно бути проведено розслідування, а винні мають понести покарання.

Відповідно, якщо невиконання командиром своїх обов'язків стало причиною СЗЧ або дезертирства, вчинених особовим складом, щодо такого командира повинно розпочатися прозоре, чесне та неупереджене розслідування.

Законотворці повинні обов'язково зважати на цей фактор, формуючи законодавчу базу, яка б сприяла поверненню військовослужбовців на військову службу та ліквідації явищ СЗЧ та дезертирства як таких.

Науково-експертне управління ВРУ також розкритикувало авторів законопроекту за непослідовну політику протидії порушенням. Адже її наслідком стане ще нижче падіння мотивації військовослужбовців.

Загалом, причин для «скоєння військовослужбовцями СЗЧ» вистачає, визнають експерти. Так, керівник Військової служби правопорядку полковник В. Левченко, поруч із суто суб'єктивними факторами, як-то «бажання тимчасово ухилитися від виконання обов'язків для відпочинку» чи «низький морально-психологічний стан військовослужбовців, призваних за мобілізацією», також вказує на загальновійськові проблеми. Передусім це «емоційне перевантаження та виснаження... пов'язане із довготривалим перебуванням у районі ведення бойових дій без ротації» та «недостатній рівень сприяння з боку командування у вирішенні сімейних та соціально-побутових проблем», зазначає військовий.

Цивільні юристи, що спеціалізуються на правовій допомозі військовим, додають: чимало кримінальних справ про залишення місця служби порушують за суто формальними підставами: затримка у відрядженні, помилка у виписці зі шпиталю чи навіть втрата зв'язку з бійцем «на нулі». «Як правило, ніхто з командирів не чекає пояснень від порушника,

не з'ясовує обставини та не прагне вирішити питання повернення власними силами», – стверджувала адвокат М. Ліліченко у минулорічній доповіді правозахисного центру «Принцип». Трапляється навіть, що недобросовісні командири карають або шантажують «оголошенням в СЗЧ» тих військовослужбовців, з якими конфліктують чи просто ставляться упереджено, зазначалось у дослідженні.

Реальна практика покарання різнилась від частини до частини та від суду до суду, зазначали у тематичній доповіді на початку 2023 р. аналітики Київського «Центру оборонних стратегій». Так, на Чернігівщині мобілізованому солдату п'ятиденну «самоволку» оформили як адміністративний проступок, оштрафувавши на 2400 грн. Тоді як інший солдат із Полтавщини лише за день відсутності заплатив штраф у 30 тис. грн і на додачу отримав кримінальну судимість, наводяться приклади в доповіді.

Військовослужбовців-утікачів засуджували і до ув'язнення. Однак найчастіше судді пом'якшували покарання чи взагалі звільняли від нього через щире каяття, складні сімейні обставини, проблеми зі здоров'ям – в Єдиному держреєстрі судових рішень можна знайти близько 700 подібних вердиктів за СЗЧ у 2022 р. Траплялось, що таке умовне позбавлення волі навіть ставало підставою для звільнення засудженого з лав ЗСУ.

Утім, загалом активно військовослужбовців-втікачів по всій країні не ловить ані Держбюро розслідувань, ані Військова служба правопорядку. Як визнав голова парламентського комітету з правоохоронної діяльності С. Іонушас, відсутність співпраці між Держбюро розслідувань та Військовою службою правопорядку унеможливила розшук втікачів з армії.

За останні два з половиною роки ДБР змогло довести до обвинувальних вироків лише 7 % усіх справ про втечу військових. Утім, такий стан справ має об'єктивні причини. Керівники ДБР попереджали: організаційна та територіальна структура не дозволяє ефективно протидіяти армійським злочинам, відколи у 2020 р. отримали їх у спадок від військової прокуратури.

Відтак, дефіцит особового складу спонукав нове керівництво Генштабу діяти не тільки батоном, а й пряником. За словами В. Левченка, з квітня ц. р. у ЗСУ впроваджують нову Систему роботи щодо запобігання кримінальним правопорушенням. У переліку заходів на першому місці не розшуки і притягнення до відповідальності, а «налагодження комунікацій» у частинах, «толерантне ставлення до підлеглих» та «індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця». Тепер командири підрозділів, які раніше прагнули чим швидше звільнити втікачів з посад, обдзвонюють кожного, розпитуючи про проблеми та причини, що заважають повернутись на службу.

А С. Іонушас, який півтора року тому закликав безжально карати порушників дисципліни, тепер запевняє: чимало командирів готові пробачити бійців. Утім, він не береться прогнозувати, скільки втікачів знову стануть у стрій.

Водночас у війську не всі схвально ставляться до нового Закону. Так, заступник командира Третьої окремої штурмової бригади (3 ОШБр) майор ЗСУ М. Жорін вважає, що ухвалений Закон, який передбачає послаблення відповідальності за самовільне залишення частини (СЗЧ) і дезертирство, створить реальні проблеми для командирів, «тому що порядок і дисципліна мають прямий вплив на боєздатність підрозділів». На його переконання, цей Закон є шкідливим і небезпечним для армії: «Не може бути дозволів “один раз сходити в СЗЧ”, це призведе до зловживань. І виглядає як провокація щодо тих, хто теж не проти був би використати таку можливість, але терпів і чекав відпусток. Тепер виявляється, що втікачі прощені – то чого б так усім не зробити?».

У питанні СЗЧ та дезертирства корисним є аналіз військового законодавства інших держав світу. Як свідчить практика, покарання за дезертирство є складним питанням і залежить від законодавства кожної країни. У країнах, де воєнний стан є частим явищем, закони можуть бути особливо суворими, оскільки дезертирство вважається порушенням

військової дисципліни та може створювати небезпеку для національної безпеки.

Існування в сучасних державах такої специфічної сфери державного управління, як військове управління, об'єктивно викликає необхідність у відповідному кримінально-правовому забезпеченні цієї сфери суспільних відносин.

Цим пояснюється загальноприйнятий факт існування окремої військової юрисдикції, наявність у багатьох країнах військових судів, військових прокуратур і слідчих, відповідного кримінального законодавства, яким регулюється здійснення правосуддя.

Основним джерелом кримінального права більшості зарубіжних країн є кримінальні кодекси.

Існування військових судів у багатьох європейських країнах закріплено на конституційному рівні, що передбачає їх існування як у мирний, так і у військовий час (Бельгія, Нідерланди, Швеція, Італія, Іспанія, Польща).

З певними особливостями розглядаються кримінальні справи у Великобританії, США, Нідерландах. У таких державах, як Австрія, Франція, Польща, Грузія, законодавством передбачається відповідальність за ухилення від військової служби залежно від умов мирного або воєнного часу.

Кримінальні кодекси більшості країн Африки, колишніх колоній або протекторатів європейських держав, значною мірою відтворюють положення кримінального права своїх колишніх метрополій.

Основним джерелом кримінального права в латиноамериканських країнах є кримінальні кодекси, засновані на концепціях класичної (неокласичної) школи кримінального права (наприклад, КК Аргентини 1984 р.), класичної школи та антрополого-соціологічного напрямку в кримінальному праві (наприклад, КК Колумбії 1980 р.), класичної школи та ідей нового соціального захисту (наприклад, КК Сальвадору 1973 р.).

До сім'ї загального права на американському материка належать, зокрема, такі країни, як Канада та США. Нині в Канаді чинним є Кримінальний кодекс 1954 р.

Відповідальність військових у **Сполучених Штатах Америки** визначається Єдиним кодексом військової юстиції. Ст. 85 Кодексу передбачено відповідальність за дезертирство, ст. 86 – за самовільну відлучку; ст. 87 регламентує відповідальність за неявку в строк. Так, відповідно до ст. 85 «Дезертирство», відповідальності підлягає будь-який військовослужбовець, який без відповідного дозволу залишає місце служби з наміром назавжди ухилитись від військової служби. Покаранням за скоєння цього злочину є позбавлення волі на строк до п'яти років.

Військове правосуддя у Сполучених Штатах Америки здійснюється військовими судами. Статус військових судів, які утворюються з числа військовослужбовців, визначається Конституцією, а статус суддів – окремими законами.

У Кримінальному кодексі **Польщі** усі військові злочини поділені на шість груп. Це злочини проти: 1) обов'язків несення військової служби (різні види ухилення від неї); 2) правил військової дисципліни (непокора, образа начальника тощо); 3) правил поведження з підлеглими; 4) правил поведження з озброєнням і військовим спорядженням; 5) правил несення служби (йдеться про несення спеціальних видів служби); 6) військового майна (відповідно Гл. XXXIX–XLIV).

Основні особливості кримінальної відповідальності цих осіб такі:

1. Крім інших, загальних, обставин, які виключають кримінальну відповідальність, ними є також вчинення військовослужбовцем забороненого діяння на виконання наказу (за винятком випадків свідомого вчинення злочину) (ст. 318) і вжиття військовослужбовцем у разі непокори чи опору заходів з метою примусити підкоритися наказу, на виконання якого він був уповноважений, якщо обставини вимагали невідкладної протидії, а виконання наказу неможливо було здійснити іншим способом (ст. 319). В останньому випадку перевищення меж крайньої необхідності є злочином, але суд може застосовувати надзвичайне пом'якшення покарання. Не вчинює непокори військовослужбовець, який відмовляється

виконати наказ про вчинення злочину або не виконує його (ст. 344);

2. Крім звичайних видів покарань, до військовослужбовців може бути застосований військовий арешт на строк від одного місяця до 2 років (ст. 322); під час відбування покарання у виді обмеження волі і в разі відстрочки виконання покарання військовослужбовець позбавляється можливості бути підвищеним у військовому званні і за посадою, брати участь у торжествах і парадах тощо (ст. 323 і 335);

3. Суд має право: застосувати надзвичайне пом'якшення покарання і навіть відмовитися від його призначення, якщо винний під час вчинення військового злочину був непридатним до військової служби (ст. 320); передати справу щодо військовослужбовця, який у віці від 17 до 18 років вчинив менш тяжкий злочин, відповідному командирі для призначення дисциплінарного стягнення (ст. 321). Останнє є можливим щодо будь-якого військовослужбовця у разі відмови суду від призначення покарання або застосування умовного припинення кримінального переслідування (ст. 331 і 333); застосувати надзвичайне пом'якшення покарання, якщо винний у дезертирстві добровільно повернувся до спливу 14 днів (ст. 340);

4. Щодо усіх військовослужбовців можуть застосовуватися такі специфічні заходи, як: пониження у військовому званні; звільнення з кадрової військової служби, поєднане з позбавленням військових нагород і почесних знаків; розжалування (ст. 324–328).

До особливостей також слід віднести таке: а) суб'єктами самовільного залишення місця служби не є військовослужбовці кадрової, надстрокової служби та прирівняні до них, а також особи, призовані на навчальні збори офіцерів, хорунжих та підофіцерів запасу (ст. 338); б) порушення правил військової дисципліни, вчинені щодо військовослужбовця союзної держави, визнаються злочинами, якщо ця держава гарантує взаємність (ст. 349) та ін.

За Конституцією Польщі правосуддя здійснюється військовими судами. Військові суди є спеціалізованими судами, які діють у Збройних силах. Суддями військових

судів Польщі можуть бути лише професійні військовослужбовці.

Кримінальний кодекс **Болгарії** містить Гл. 13 «Військові злочини». Додаткові положення до Гл.13 Особливої частини КК Болгарії передбачають можливість звільнення винного, який вчинив перелічені у ст. 406 військові злочини, якщо вчинене істотно не вплинуло на військову дисципліну, від кримінальної відповідальності із накладенням на нього дисциплінарного стягнення (у разі арешту його строк може бути збільшено, порівняно зі звичайним дисциплінарним арештом, до 30 діб) або з розглядом його діяння відповідним судом честі, чи товаришським судом честі, чи товаришським судом військовослужбовців строкової служби. Таке покарання, як довічне ув'язнення без можливості його заміни позбавленням волі, не може бути призначене військовослужбовцю, який не досяг 18-річного віку (ст. 38-а). Серед передбачених Гл. 13 «Військові злочини» КК Болгарії до специфічних можна віднести такі злочини: ухилення від несення військової служби, поєднане із залишенням меж країни (ст. 386). У Кримінальному кодексі Болгарії немає терміна «дезертирство». Але ст. 382 Кодексу передбачено, що самовільне залишення військової частини з наміром назавжди ухилитись від служби, незалежно від строку ухилення, карається позбавленням волі на строк від одного до восьми років. Вищезазначена стаття відповідає складу злочину ст. 408 «Дезертирство» в кримінальному кодексі України.

Відповідно до ст. 43 КК Болгарії до військовослужбовців не застосовуються виправні роботи.

Значну кількість загальних положень щодо особливостей кримінальної відповідальності військовослужбовців містить Військовий Кримінальний кодекс **Норвегії**.

Ч. 2 Військового КК Норвегії складається із чотирьох глав, якими встановлена відповідальність за: незаконну відсутність, втечу та інше ухилення від служби (Гл. 4) злочини чи правопорушення, які стосуються військової субординації (Гл. 5); зловживання

владою (Гл. 6); злочини чи правопорушення з урахуванням особливих службових обов'язків і військового порядку (Гл. 7).

Гл. 1 «Сфера дії Закону» встановлено, що покаранню за цим КК підлягають: а) усі особи, які перебувають на службі збройних сил Королівства, за винятком чиновників, які перебувають на військовій юридичній службі; б) усі ті, хто пересувається на військовому кораблі у морському поході або у воєнний час; в) цивільні особи, які здійснюють службу для збройних сил, за винятком чиновників, які перебувають на військовій юридичній службі; г) військовополонені, які перебувають під військовою охороною; д) цивільні особи, які чинять опір вимогам воєнної ревізиції або порушують вимоги Женевських конвенцій; е) деякі інші особи, які вчинили окремі злочини, прямо перелічені у § 9. Відповідно до § 10, якщо Норвегія перебуває у союзі з іншою воюючою державою, кримінально карані діяння, вчинені норвезьким військовослужбовцем проти військовослужбовця цієї держави, за принципом взаємності, караються так само, якби вони були вчинені проти норвезького військовослужбовця. Цей КК застосовується і тоді, коли кримінально карані діяння вчинюються за кордоном (§ 11).

Відповідно до Гл. 2 «Покарання» особливості застосування покарань до військовослужбовців, порівняно з іншими особами, які караються за загальногромадянськими КК Норвегії, такі: 1) до них не застосовуються громадські роботи, натомість застосовуються домашній арешт на строк 30 днів або арешт на гауптвахті на строк до 60 днів, а у деяких випадках від 45 до 90 днів. Домашній арешт застосовується тільки щодо осіб командного складу, слухачів військових училищ і цивільних осіб, відбувається у житлі арештанта чи у каюті і не допускає відвідування (§ 12, 15, 16). Відповідно до § 37 домашній арештанта, який залишає приміщення, в якому здійснюється арешт, або без дозволу приймає відвідувачів, підлягає покаранню у виді тримання на гауптвахті на строк як мінімум удвічі більший, ніж строк домашнього арешту, або у виді тюремного ув'язнення на строк до 3 місяців; 2) якщо особа позбавляється права

служити в армії Королівства, але вона не відслужила частину військового обов'язку, вона зобов'язана зробити це як рядовий (§ 22).

У Гл. 3 «Різні положення» встановлено, зокрема, що: наказ вищестоящої особи зі службових питань звільняє підлеглого від покарання, якщо повноваження, надані наказом, не перевищувались або якщо той, хто виконував наказ, не розумів, що він сприяє протиправному діянню (§ 24); страх перед особистою небезпекою у разі невиконання службових військових обов'язків не є підставою для виключення покарання чи його скорочення (§ 26); вчинення військового злочину спільно кількома військовослужбовцями або вчинення вищестоящим начальником злочину разом із підлеглим чи підконтрольним збільшує покарання до 50 % (§ 28); вчинення злочину військовополоненим є підставою для зменшення покарання нижче від мінімальної межі (§ 29).

Крім того, ч. 3 Військового КК Норвегії, яка діє тільки у воєнний час, передбачає відповідальність за військову зраду і підрих збройних сил (Гл. 8 і 9), а також за розкрадання та інші злочини проти особи і майна (Гл. 10).

Найбільш специфічними є злочини, передбачені Гл. 6, зокрема: зловживання владою чи протиправне перевищення влади з метою незаконно примусити підлеглого до дії, терпіння чи бездіяльності (обтяжує цей злочин намагання примусити до вчинення кримінально караного діяння) (§ 56); намагання перешкодити зверненню підлеглого із заявою чи проханням (§ 57); протиправне здійснення дисциплінарної влади чи її перевищення (§ 58); образа честі чи гідності підлеглого або посягання на його життя, організм чи здоров'я (§ 59).

У **Франції** діє Військово-кримінальний кодекс, і військові злочини визначаються саме в ньому та в деяких інших спеціальних законах. Відповідальність за Військово-кримінальним кодексом Франції 1966 р. несуть не лише військовослужбовці, а й подеколи цивільні особи (наприклад, за мародерство – ст. 428). У Військово-кримінальному кодексі Франції згадується лише про такий специфічний злочин, як державна зрада військовослужбовця

(ст. 411-1 і 411-2). Цей Кодекс передбачає специфічні види покарань – позбавлення військового звання, звільнення зі служби (ст. 385). Судимість за власне військовий злочин чи проступок не враховується надалі у разі рецидиву (ст. 371), а також не є перешкодою для надання відстрочки; норми про відстрочку з режимом випробовування застосовуються до військовослужбовців з певними застереженнями (ст. 369).

Відповідно до ст. 398 Кодексу військової юстиції будь-яке самовільне залишення військової частини або місця служби вважається дезертирством. У визначенні дезертирства основну роль відіграє строк відсутності у військовій частині. Так, дезертирами вважаються:

– після шести днів відсутності будь-який військовослужбовець, який без дозволу військового командування відсутній на місці служби;

– військовослужбовець, який виконував обов'язки поза місцем служби самостійно і після виконання завдання через 15 днів не прибув до військової частини;

– військовослужбовець, який без дозволу відсутній на момент відправлення на військовому кораблі чи повітряному судні, до якого він приписаний чи на борту якого він повинен перебувати у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Відповідальність за військові злочини у **Німеччині** передбачена Військово-кримінальним законом. Відповідно до зазначеного закону дезертирством є самовільне залишення військової частини з метою назавжди ухилитись від військової служби незалежно від строку ухилення. Закон зазначає, що на кваліфікацію діяння не впливає, коли воно було вчинено: чи на початку проходження військової служби, чи в кінці. Як покарання за вчинення цього злочину передбачено позбавлення волі на строк до п'яти років.

Але, якщо дезертир затриманий протягом місяця з дня залишення служби і бажає відслужити строк військової служби, суд може призначити покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років.

Згідно з Військово-кримінальним законом Федеративної Республіки Німеччини тільки до військовослужбовців може бути застосоване таке покарання, як арешт.

Питання кримінальної відповідальності солдатів бундесверу частково регламентуються Законом про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх (§ 112-а–112-е) і при цьому регламентуються дещо інакше, ніж стосовно молоді віком від 18 до 21 року.

Із запровадженням в Україні воєнного стану правового режиму воєнного стану та початком широкомасштабної військової агресії Росії проти нашої держави особлива увага приділяється кримінально-правовому складу військового дезертирства.

Більшість експертів вважають, що новий закон є однозначно кроком вперед у вирішенні викликів самовільного залишення військової частини та дезертирства. Законодавча ініціатива вирішує ряд питань, зокрема:

- повертає досвідчених військовослужбовців до лав Збройних сил України;
- не позбавляє волі осіб, які не створюють небезпеку для суспільства;
- зменшує навантаження на слідчі органи та суди, місця обмеження волі.

Водночас низка експертів вважають, що на цьому етапі документ потребує доопрацювання на предмет нівелювання суб'єктивних факторів при розв'язанні питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Це разом із створенням системного підходу до вирішення проблем самовільного залишення військової частини та дезертирства, значно підвищило б якість та ефективність вітчизняного законодавства при вирішенні вищевказаних викликів (*Статтю*

підготовлено з використанням інформації таких джерел: Офіційний вебпортал парламенту України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>; <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2390738>); Deutsche Welle (<https://www.dw.com/uk/dezertirstvo-v-zsu-desatki-tisac-sprav-ale-do-sudu-dovodat-odinici2-a-69597844/a-69597844>); вебсайт «Судово-юридична газета» (<https://sud.ua/uk/news/publication/308645-voennosluzhaschie-sovershivshie-dezertirstvo-ili-szch-poluchat-shans-ne-sest-v-tyurmu-rada-prinyala-zakon>; <https://sud.ua/uk/news/publication/309929-zakon-o-dekriminalizatsii-dezertirstva-i-samovolnogo-ostavleniya-chasti-sovershennykh-vpervye-vstupit-v-silu-7-sentyabrya>; <https://sud.ua/uk/news/publication/308656-verkhovnaya-rada-dala-shans-osvoboditsya-dezertiram-item-kto-samovolno-pokinul-voinskuyu-chastkak-eto-budet-rabotat>); вебсайт Espresso.tv (<https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-rada-pidtrimala-za-osnovu-poslablennya-vidpovidalnosti-za-samovilne-zalishennya-chastini>); Радіо «Свобода» (<https://www.radiosvoboda.org/a/pershe-szch-zakonoprojekt-nedoliky-propozytsiyi/33069406.html>); вебсайт Новину.LIVE (<https://news.novyny.live/eksochilnik-azova-zhorin-rozkritikuvav-rishennia-shchodo-poslablennia-vidpovidalnosti-za-dezertirstvo-201605.html>); вебсайт «Підприємництво, господарство і право» (<http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/50.pdf>); Міжнародні наукові інтернет– конференції (<https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4524/>); вебсайт «Юридична Газета» (<https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/zvilnennya-vid-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-pershe-samovilne-zalishennya-viyskovoyi-chastini-abo-.html>).

О. Кривецький, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ,
Ю. Маліков, наук. співроб. НЮБ НБУВ

Законодавчі новації щодо місцевого самоврядування

Цього року з'явилась низка законодавчих новацій, що стосуються регулювання питань місцевого самоврядування. Так, у серпні набув чинності Закон України *«Про місцеве самоврядування в Україні» щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану*» (№ 3870-ІХ від 17.07.2024 р.). Цей Закон спрямований на удосконалення правових засад функціонування інституту старост в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, дії правового режиму воєнного стану, а також усунення недоліків, що існують в чинному законодавстві України, що унормовує відповідне коло питань.

Законом закріплюється:

- принцип повсюдності старостинських округів;
- безперервність діяльності старост до затвердження новообраними місцевими радами нових старост;
- обов'язковість оприлюднення оголошення про початок громадського обговорення кандидатури старости та інформації про його результати;
- можливість утворення старостинських округів у складі одного або декількох населених пунктів, на території яких проживає не менше 200 жителів, якщо показник густоти населення в цих громадах є вдвічі нижчим за показник середньої густоти населення в Україні;
- право старости на гарантований виступ на засіданнях органів самоорганізації населення, діяльність яких здійснюється в межах відповідного старостинського округу.

У період дії правового режиму воєнного стану Законом передбачено низку особливостей функціонування інституту старост, зокрема:

- затвердження кандидатури старости на відкритих пленарних засіданнях місцевих рад без проведення громадських обговорень, але з подальшим оприлюдненням відеозапису таких засідань;

– одноосібне призначення старости головою громади у випадку, якщо місцева рада не підтримала три кандидатури старости, перші дві з яких були внесені головою громади, а третя – не менш як половиною депутатів від загального складу відповідної ради, а також у випадку не проведення сесії ради понад три місяці без поважних причин;

– призначення головою громади тимчасово виконуючих обов'язки старост у разі тимчасової відсутності старост у зв'язку з проходженням ними військової служби за призовом під час мобілізації та в деяких інших випадках;

– можливість проведення відкритих зустрічей для заслуховування звіту старост перед жителями старостинського округу в режимі відеоконференції.

Ще на початку року, у травні, набули чинності зміни до Закону України *«Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування* (№ 3590-ІХ, від 22.02.2024 р.). Внесені зміни спрямовано на розширення можливостей громадян брати участь у процесах місцевого самоврядування, а депутатів місцевих рад, керівників рад та працівників виконавчих органів рад ефективно здійснювати свої повноваження.

Також, починаючи від 15 травня 2024 р., органи місцевого самоврядування повинні забезпечити використання державної мови під час сесій місцевих рад усіма присутніми.

Закон передбачає можливість для громадяни отримувати інформацію з Реєстру об'єктів права комунальної власності громад, конкретизує гарантії доступу громадян до інформації про засідання органів місцевого самоврядування. За словами голови Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування О. Шуляк, онлайн-трансляції сесій місцевих рад і засідань постійних комісій органів місцевого

самоврядування, крім питань з обмеженим доступом, мають стати обов'язковими для всіх громад, а публікації відеозаписів зберігатися на сайті ради в архіві не менше п'яти років.

Що ж до практичного застосування законодавчих новацій, то, за словами юриста Д. Сербіна (IBC Legal Services, коментар для Національної спілки журналістів України):

- дані, що транслюються, вважаються інформацією, що підлягає обов'язковому оприлюдненню в розумінні Закону України «Про доступ до публічної інформації», зокрема, на вебсайті відповідної ради, підлягають запису та безстроковому зберіганню даних запису на офіційному вебсайті відповідної ради або з використанням іншого способу відкритого доступу до прямої трансляції такого засідання;

- проекти порядку денного постійних комісій ради, висновки і рекомендації постійної комісії, протоколи її засідань є відкритими та оприлюднюються і надаються на запит відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

- акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування та додатки до таких актів підлягають обов'язковому оприлюдненню та наданню за запитом відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Проекти актів органів місцевого самоврядування та додатки до них оприлюднюються в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації», крім випадків виникнення надзвичайних ситуацій та інших невідкладних випадків, передбачених законом, коли такі проекти актів оприлюднюються негайно після їх підготовки.

Водночас документом передбачається, що у відкритому доступі має бути опубліковано додатки до проектів рішень і проекти порядків денних постійних комісій. Також згідно з Законом регулярно має відбуватися інвентаризація майна громади, що допоможе раді, громадянам та бізнесу ефективніше оцінити ресурси громади і більш ефективно їх використовувати.

За словами Д. Сербіна, цей Закон дає можливість журналістам безперешкодно здійснювати письмові, аудіо– та відеозаписи

із застосуванням необхідних технічних засобів у органах місцевого самоврядування, безперешкодно відвідувати приміщення органів місцевого самоврядування, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами. Утім, норми Закону щодо трансляції в мережі «Інтернет» у режимі реального часу пленарних засідань ради та засідань постійних депутатських комісій стануть обов'язковими лише через 30 днів із дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні. Водночас автор законопроекту Р. Лозинський звернув увагу, що в Законі немає жодних заборон щодо організації трансляцій у режимі реального часу вже зараз, до завершення воєнного стану. Тому ті місцеві ради, які транслювали свої засідання раніше, можуть продовжувати цю практику.

Ще одне важливе нововведення – оприлюднення інформації щодо об'єктів права власності громад, населених пунктів та районів у містах, а також об'єктів спільної власності, які управляються районними та обласними радами. Ця інформація має публікуватися у форматі відкритих даних та регулярно оновлюватися. Для цього кожні п'ять років має проводитися суцільна інвентаризація усіх об'єктів права комунальної власності територіальної громади.

Започатковується Реєстр об'єктів права комунальної власності – інформаційна система, яка містить дані про всі об'єкти права комунальної власності територіальної громади у форматі відкритих даних. Посадова особа, відповідальна за ведення Реєстру, забезпечує вільний доступ осіб до Реєстру через вебсайт територіальної громади та єдиний державний вебпортал відкритих даних.

Це дасть змогу самим громадам краще впорядковувати наявні ресурси громади та використовувати їх більш ефективно в інтересах громади. У цілях відновлення постраждалих громад це вкрай необхідно, зокрема для формування якісних планувальних документів та містобудівної документації – Програм комплексного відновлення, Стратегій розвитку тощо. «Кожний житель, здавалося би, має право знати, які об'єкти належать його громаді та які рішення приймає місцева влада.

Але, насправді, це далеко не так, адже наявне законодавство не передбачає необхідного рівня прозорості, тому жителі часто не знають, що відбувається в їхніх громадах, – говорить автор законопроекту, член Комітету державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Р. Лозинський. – Без громадського контролю та моніторингу неможливо говорити про ефективне управління, і це особливо важливо для здійснення відбудови на постраждалих територіях». Надкритичним, вважає він, є непрозорість рішень про розпорядження землею та іншим майном громади, і подолати цю та інші проблеми покликані зміни, що їх передбачено прийнятим Законом щодо прозорості місцевого самоврядування.

За словами експерта Громадського Партнерства «За прозорі місцеві бюджети!» М. Орлова, «прийняття цього Закону сприяє безальтернативності збільшення відкритості органів місцевого самоврядування та зрозумілості їх рішень місцевим мешканцям, а також переведенню деяких аспектів діяльності з розряду добровільного до обов'язкового та впорядкованого». Також, на його думку, «не завадило би ще деталізувати деякі положення Бюджетного Кодексу щодо участі громадян у бюджетному процесі на місцях».

Водночас слід зазначити, що, на думку деяких фахівців, запропоновані зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» хоча і мають певні позитивні новації щодо відкритості діяльності місцевих рад, проте вони не опрацьовані до кінця, зокрема, у частині запровадження реєстрів об'єктів права комунальної власності територіальних громад, адже в ухваленому документі відсутнє розуміння поняття територіальної громади, а отже, залишається й помилкове розуміння природи та місця «районних рад у містах». Так, О. Сергієнко, експерт проєкту «Партнерство міських та сільських територіальних громад як інструмент місцевого економічного розвитку», зазначає: «У даному Законі районні ради постійно згадуються як органи місцевого самоврядування на одному рівні з сільською, селищною та міською радами. Таке тлумачення

повністю суперечить Конституції України, де районні ради у містах просто відсутні. Це й зрозуміло, оскільки представницькі органи можуть мати лише громади, а не штучно утворені їх частини. Згідно ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та ст. 140 Конституції України вони мають можливість існувати лише в статусі громадських організацій та в жодному разі не є органами місцевого самоврядування та не вповноважені представляти неіснуючу «громаду району» в місті».

9 травня 2024 р. Верховна Рада України схвалила Закон України «*Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування*», який розширює форми та механізми участі громадян у місцевому самоврядуванні та встановлює вимогу щодо обов'язкового їх закріплення у статутах громад. Щоправда, Закон, переданий на підпис Президенту ще 17 травня, як випливає із Картки законопроекту на сайті Верховної Ради України, станом на середину вересня все ще не підписаний, відтак і не набув чинності.

Що стосується власне вимог цього законопроекту, який зобов'язує місцеві ради громад до 1 січня 2027 р. затвердити нові статuti або привести у відповідність до нього вже існуючі, то Аналітичний центр «Обсерваторія демократії» у своїх висновках щодо його імплементації нагадує: «розробка основного локального нормативно-правового акту має проходити із широким залученням громадськості, а це займе тривалий час. Отже, місцеві ради мають починати розробляти нові статuti або переглядати вже затверджені з внесенням змін, визначених Законом, вже зараз, не чекаючи поки він набуде чинності, або, тим більше, 2025-го чи 2026 років». Новоприйнятий Закон зафіксував визначення терміна «житель» як громадянина України, який зареєстрував своє місце проживання на території громади або фактичне місце перебування/проживання якого підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО. Таким чином, прирівняв права ВПО з громадської участі до інших мешканців громади.

Також Закон розширив права молоді (жителі, яким виповнилось 14 років), надав їй можливість, починаючи з 14 років, подавати електронні петиції (що раніше не було закріплено і місцеві ради самостійно регулювали вікові обмеження), та брати участь в інших формах народовладдя (місцевих ініціативах, громадських слуханнях тощо), які досі були доступні лише для повнолітніх осіб.

Також новоприйнятий Закон деталізував механізм звітування депутатів та міського голови. До статей щодо їх повноважень міськрада має додати обов'язок звітувати перед мешканцями у тій формі, яка дасть можливість жителям поставити запитання, висловити зауваження та подати пропозиції.

Міськрада, відповідно до Закону, у чинному статуті також зобов'язана деталізувати статті щодо «засад розвитку громади». Зокрема, додати перелік основних документів короткострокового, середньострокового та довгострокового планування розвитку громади (стратегія розвитку, генеральний план тощо) та принципів, на які має спиратись міськрада під час їх розробки.

Для усіх форм участі громадян у новоприйнятому Законі парламентарі передбачили можливість їх реалізації в електронному форматі з використанням електронних підписів, що також мають закріпити міськради у новій версії статутів.

Ті 10 пунктів змісту, які є обов'язковими для статутів нового стандарту, «Обсерваторія демократії» наводить на інфографіці:

Джерело: Громадський простір (URL: <https://www.prostir.ua/?news=novi-vymohy-do-statutiv-hromad-choho-brakuje-osnovnomu-dokumentu-harkova>)

Питання довіри людей до влади, у тому числі до місцевої, сьогодні, як ніколи, «на часі». Запровадження воєнного стану в Україні значно погіршило ситуацію з відкритістю влади, прийняття рішень нерідко відбувається без обговорень та роз'яснень, що не сприяє стійкості демократії. Зберегти позитивну динаміку процесів децентралізації покликані інструменти відкритості, прозорості та залучення до прийняття рішень, вони ж є вкрай важливою передумовою для успішної відбудови України та її майбутнього як частини Європейського Союзу (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Офіційний вебпортал парламенту України (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/249518.html); https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/252354.html); Національної спілки журналістів України ([*samovryaduvannya-v-ukrayini-shho-zminytsyadlya-medijnykiv\); Асоціації міст України \(<https://auc.org.ua/novyna/amu-nadala-vysnovok-do-zakonoprojektu-zmin-do-zakonu-pro-misceve-samovryaduvannya/>\); Громадський простір \(<https://www.prostir.ua/?news=novi-vymohy-do-statutiv-hromad-choho-brakuje-osnovnomu-dokumentu-harkova>\), Громадське партнерство \(<https://probudget.org.ua/news/zabezpechennya-prozorosti-mistsevogo-samovryaduvannya-u-chomu-sut-ochikuvanih-zmin/>\); Інститутом громадянського суспільства \(<https://www.csi.org.ua/news/analiz-zakonoproektu-shhodo-zabezpechennya-prozorosti-miscevogo-samovryaduvannya/>\); Mind \(<https://mind.ua/news/20277894-u-lead-roz-yasnyue-yak-vprovaditi-zmini-do-zakonu-pro-misceve-samovryaduvannya-v-ukrayini-u-diyalnist>\), Укрінформ \(<https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/-aki-problemi-maut-organi-miscevogo-samovraduvanna-u-zdijsnenni-povnovazen.html>\).*](https://nsju.org/yuridichna-konsultacziya/zakon-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayiny-pro-misceve-</i></p>
</div>
<div data-bbox=)*

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ ¹

С. Закірова, канд. іст. наук, заввідділу НЮБ НБУВ

Дослідження УВКБ ООН LIVES ON HOLD: зміни стану і намірів українських утікачів від війни

Початок повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. змусив Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке працює в Україні з 1994 р., змінити напрями своєї роботи і значно збільшити зусилля. Важливою складовою роботи УВКБ виступає проведення спеціальних досліджень у сфері захисту прав біженців і внутрішньо переміщених осіб.

З березня 2022 р. УВКБ розпочало широкий моніторинг проблем українських біженців

у межах дослідження «Lives on Hold». Підготовлені Порталом оперативних даних (ODP UNHCR) Європейського регіонального бюро УВКБ ООН документи відображають базову інформацію про профілі, настрої і наміри українських вимушених переселенців, створюють платформу для відстеження тенденцій розвитку ситуації з українськими втікачами від війни у європейських державах.

Основні підходи подальшого моніторингу й аналізу становища українських біженців було визначено в першому регіональному звіті дослідження, проведеного у травні–червні 2022 р. в Чехії, Угорщині, Молдові, Польщі, Румунії, Словаччині. Перший звіт «Lives on Hold» містить важливі ключові висновки щодо базових відомостей про соціальний портрет українського втікача від війни і його наміри

¹ Статті підготовано для обговорення в ході Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір» (жовтень 2024 р.) та додатково оприлюднено в Матеріалах Конференції.

щодо повернення. За визначенням авторів дослідження, більшість біженців з України – жінки з дітьми, які мають високий рівень освіти та різноманітні професійні навички. Зокрема, 70 % респондентів виїхали з України у супроводі інших осіб, а 90 % членів родини – це жінки і діти. Аналітики УВКБ ООН відмічали готовність більшості біженців з часом повернутися в Україну, але станом на липень 2022 р. респонденти планували залишатися за кордоном (65 % – у теперішній і 9 % – переїхати до іншої країни).

П'ять раундів дослідження УВКБ «Lives on Hold» відображають фактичне становище українських біженців за кордоном у європейських країнах і ВПО в Україні станом на липень 2022 р. (№ 1), вересень 2022 р. (№ 2), лютий 2023 р. (№ 3), липень 2023 р. (№ 4) і лютий 2024 р. (№ 5). Цінною складовою дослідження є те, що в кожному наступному звіті проводиться діахронне порівняння статусу і обставин життя українських біженців в окремих країнах ЄС, змін у намірах і настроях українських переселенців, проблемах і викликах, з якими стикаються українці. Починаючи з другого раунду дослідження, документальні звіти підготовлено не тільки англійською, а й українською мовою.

Паралельно з третім раундом дослідження становища українських біженців у Європі в грудні 2022 р. автори провели окреме дослідження щодо становища ВПО в Україні, яке вирішує аналогічні завдання щодо моніторингу основних проблем вимушених переселенців. Ще один раунд такого дослідження було проведено у 2023 р.

Особливістю четвертого раунду дослідження «Lives on Hold» є те, що автори поєднали обидві категорії суб'єктів моніторингу – біженці і ВПО – в одному звіті та інтегрували отримані висновки. Аналіз проведено на підставі опитування 3850 біженців у Європі та 4000 ВПО в Україні у квітні-травні 2023 р. Результати цього раунду дослідження представляють оновлені висновки щодо намірів біженців та ВПО, репрезентують порівняльний погляд на наміри і настрої різних груп респондентів, виокремлюють основні

фактори, що впливають на прийняття рішень українськими громадянами.

У звіті про п'ятий раунд дослідження реакцією на зміни в ситуації з переміщенням українських утікачів від війни стало виокремлення нової категорії українських вимушених переселенців – особи, які повертаються. Звіт базується на інтерв'ю, проведених у січні–лютому 2024 р. з близько 4000 сімей біженців по всій Європі, 4800 ВПО в Україні та близько 1100 біженців, які повернулися в Україну.

Для аналізу ситуації з вимушеним переселенням наших громадян через повномасштабну російську агресію проти України важливими є систематизовані в останньому звіті дослідження відомості щодо категорії осіб, які повертаються, оскільки, на жаль, частина українських репатріантів поки вагаються щодо прийняття остаточного рішення про повернення в Україну. Зокрема, у п'ятому звіті дослідження зазначається, що 64 % біженців, які повернулися, зробили це у 2022 р. (переважно у травні–вересні (46 %), що збігається зі звільненням частини українських територій від окупантів) і лише 27 % опитаних біженців повернулися до місць свого попереднього проживання. Річ у тім, що більшості вимушених переселенців, особливо тим, хто виїжджали з південних і східних областей України, які перебували або досі перебувають під контролем російських окупантів, просто фізично нема куди повертатися, бо навіть після звільнення цих територій їх житло зруйновано чи суттєво пошкоджене і є непридатним для життя. Повернення за таких обставин означає переміщення до нового місця проживання, тож частина репатріантів, особливо тих, які доволі тривалий час (рік і більше) перебували за кордоном у статусі особи з тимчасовим захистом, мають позитивний і негативний досвід облаштування свого життя у новому місті і вбачають певні труднощі з поверненням не до свого довоєнного місця проживання, а переїздом в Україну з-за кордону. І хоча серед причин для репатріації українців вагому роль відіграють повернення до своєї країни та свого культурного середовища (43 %) і можливості возз'єднання з членами родини (34 %) (ці

спонукальні мотиви стали пріоритетними порівняно із попередніми раундами дослідженнями), причини економічного характеру (перш за все, житло, фінансовий стан і робота) стримують наміри щодо повернення в Україну.

Аналіз звітів дослідження дає змогу констатувати, що в цілому загальні тенденції щодо повернення біженців в Україну після закінчення війни залишилися практично незмінними.

Отже, представниками УВКБ ООН проводиться постійний моніторинг стану,

профілів і намірів українських громадян, які через російське повномасштабне вторгнення в Україну були вимушені тікати від війни. Результати цієї роботи репрезентовано у ґрунтовному дослідженні «Lives on Hold» у формі періодичних звітів. У дослідженні представлено зміни у ситуації щодо вимушеного переміщення українців під час війни, відображено різні категорії українських переміщених осіб, презентовано спеціальні і загальні профілі біженців та узагальнений соціальний портрет переселенців, проведено аналіз тенденцій щодо життя за кордоном і повернення в Україну.

М. Іванова, наук. співроб. НБУВ

Нормативно-правове забезпечення захисту культурних цінностей України під час повномасштабного вторгнення

Право на культуру є одним із основоположних видів права, яке визначає ідентичність кожної людини та закріплено в Конституції України. Відповідно до положень ст. 54 Основного Закону України, культурна спадщина охороняється законом; держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

З початком повномасштабного вторгнення, одним із викликів для суспільства постало збереження культурної спадщини. У Законі України «Про охорону культурної спадщини» розкривається поняття культурної спадщини, під якою розуміють «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини». До її об'єктів належать споруди, комплекси, їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, водні об'єкти, природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти, що представляють цінність з археологічного, історичного, наукового погляду і зберегли свою автентичність» (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>).

У разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть заподіяти шкоду

матеріальним і культурним цінностям, відповідно до положень Кодексу цивільного захисту України передбачена їх евакуація, яка проводиться за наявності часу на її проведення. Перелік таких культурних цінностей та черговість проведення їх евакуації визначаються органами державної влади, суб'єктами господарювання. Порядком проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841, встановлено, що «організація проведення евакуації культурних цінностей покладається на місцеві держадміністрації, органи місцевого самоврядування та керівників суб'єктів господарювання». Відповідальні за евакуацію «забезпечують розроблення плану проведення заходів з евакуації культурних цінностей; у разі виникнення загрози збройних конфліктів, заходи з евакуації відображаються у плані цивільного захисту на особливий період окремим розділом, де визначаються особливості обов'язкової евакуації культурних цінностей» (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>). Згідно з положеннями ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», при «введенні воєнного стану, військове командування разом із військовими

адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно проводити евакуацію культурних цінностей» (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>).

На жаль, велика кількість об'єктів культурної спадщини опинилась на територіях, які були тимчасово окуповані або залишаються такими на сьогодні. Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати пошкодження пам'яток культурної спадщини в Україні внаслідок російської агресії. Станом на кінець червня 2024 р. загальна чисельність постраждалих пам'яток культурної спадщини становить 1085 об'єктів, з них національного значення – 121, місцевого – 884. Майже вся територія Луганської та значні частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей досі перебувають у тимчасовій окупації, що унеможлиблює обрахунок точної кількості пошкоджених пам'яток культурної спадщини, що постраждали під час бойових дій та окупації (URL: <https://mcip.gov.ua>).

15 липня 2022 р. на засіданні Ради Безпеки ООН обговорювалось питання «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України». Представники України звертали увагу на навмисні атаки на об'єкти культурної спадщини з метою стерти українську ідентичність. Усі учасники (окрім РФ) засудили агресію проти України, яка знищує культурну спадщину. Україна, спираючись на підтримку світової спільноти з метою збереження, повернення, відновлення культурної спадщини, повинна задіяти всі наявні міжнародні механізми. Під час застосування міжнародно-правових інструментів для збереження національної культурної спадщини важливо використання положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. (далі – Конвенція) та її протоколів. Законом України № 585-ІХ від 30.04.2020 р. Україна приєдналася до Другого протоколу (далі – Протокол) Гаазької конвенції від 26.03.1999 р., який відповідно до ст. 22 (1) Протоколу застосовується в разі збройного

конфлікту, що не має міжнародного характеру та виникає на території однієї зі Сторін. Протокол доповнює Конвенцію у питаннях відносин між Сторонами.

З метою охорони культурних цінностей Протоколом передбачається проведення підготовчих заходів, які повинні вживатися у мирний час, а саме: «складання переліків об'єктів, планування заходів із захисту від руйнування споруд, підготовка до вивезення рухомих культурних цінностей». Протоколом також передбачені застережні заходи, яких необхідно вживати кожній Стороні конфлікту: пересвідчитися у тому, що «об'єкти нападу не є культурними цінностями; уникати завдання випадкової шкоди культурним цінностям; утримуватися від нападів, який завдасть шкоди культурним цінностям». Згідно з Протоколом на окупованій території забороняється «будь-яке незаконне переміщення або передача права власності на культурну цінність; археологічні розкопки; зміна виду використання культурної цінності з метою знищення доказу культурного, історичного характеру». Протоколом передбачені питання посиленого захисту культурних цінностей за таких умов: «культурна спадщиною – має велике значення для людства; на національному рівні були забезпечені заходи, пов'язані із захистом на найвищому рівні; вони не використовуються для військових цілей або прикриття військових об'єктів» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#n2).

З огляду на зазначене, в умовах воєнного стану, існує нагальна потреба в удосконаленні державної політики задля збереження і повернення культурних цінностей. Для цього необхідне приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних норм, розробка дієвих програм із захисту культурних цінностей, базуючись на Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та протоколів до неї. Ефективне впровадження Конвенції та її протоколів допоможе зменшити руйнівний вплив російської агресії на культурну спадщину України.

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Звернення Верховної Ради до парламентів та урядів держав G7, включення Сил безпілотних систем до окремих родів сил Збройних Сил України, перше читання законопроектів про збільшення видатків на безпеку і оборону та про звільнення від мобілізації обмежено придатних віком до 25 років – детально про усі 6 розглянутих Верховною Радою законів 3 вересня:

1. Постановою 11544 затвердили порядок денний дванадцятої сесії Верховної Ради.

2. Постановою 11537 звернулись до парламентів та урядів держав – членів Групи Семи із закликом сприяти активній участі держав – членів ООН у реалізації Формули миру Президента України, консолідації зусиль із надання Україні військово-технічної, фінансово-економічної допомоги, зокрема у відновленні об'єктів енергетичної інфраструктури, надання гуманітарної допомоги для запобігання погіршенню гуманітарної ситуації на Європейському континенті, а також посилення політичного та санкційного тиску на державу-агресора, зокрема шляхом введення вторинних санкцій.

3. Законопроектом 11417, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували передбачити додаткові видатки з держбюджету на національну безпеку та оборону на поточний рік в сумі близько 495 мільярдів грн (з них на оплату праці – майже 78 мільярдів грн, військову, спеціальну техніку та обладнання – близько 256 мільярдів грн, будівництво військових інженерно-технічних та фортифікаційних споруд – близько 40 мільярдів грн, інші видатки – майже 121 мільярд грн). Крім того, запропонували збільшити видатки на резервний фонд на майже 4,5 мільярда грн з метою забезпечення фінансування в умовах воєнного стану

непередбачених заходів, зокрема пов'язаних із ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених російською агресією, та зміцненням обороноздатності держави. Для покриття додаткових видатків запропонували передбачити збільшення доходів держбюджету на майже 214 мільярдів гривень, у тому числі за рахунок збільшення податків з банків, збільшення обсягу ПДВ з ввезених на митну територію України товарів (за рахунок збільшення обсягів імпортованих товарів), коштів, що перераховуються Національним банком України, зростання фактичних надходжень штрафів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, а також включення очікуваного додаткового ресурсу від пакета законодавчих ініціатив щодо внесення змін до податкового законодавства в обсязі близько 140 мільярдів гривень. Також запропонували збільшити фінансування держбюджету за рахунок збільшення обсягу державних внутрішніх запозичень на близько 160 мільярдів грн, врахувати економію коштів за деякими бюджетними програмами.

4. Відправили на повторне перше читання законопроект 11416-д, яким пропонується тимчасово, до кінця року, у якому закінчиться воєнний стан, підвищити ставку військового збору для платників, який його уже сплачують, з 1,5% до 5%, і встановити військовий збір у 1% від доходу для платників єдиного податку третьої групи і у 10% від мінімальної заробітної плати для ФОП першої, другої та четвертої групи, а також на постійній основі встановити базову ставку податку на прибуток підприємств для небанківських фінансових установ (крім страховиків) на рівні 25% (раніше – тільки для банків), передбачити сплату авансових внесків з податку на прибуток АЗС і встановити щомісячне (замість щоквартального) подання звітності з ПДФО та ЄСВ.

* Збережено стиль і граматику оригіналу

5. Законом 11507, прийнятим у цілому, включили Сили безпілотних систем до окремих родів сил Збройних Сил України.

6. Законопроектом 11379-д, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували, що протягом дії поточного воєнного стану військовозобов'язані віком до 25 років, які на 04.05.2024 за станом здоров'я були визнані непридатними до військової служби в мирний час, обмежено придатними у воєнний час, і були мобілізовані, можуть демобілізуватися за власним бажанням, а ті з них, хто не був мобілізований, не підлягають мобілізації до 25 років (крім як за їх згодою (https://censor.net/ua/blogs/3508072/zvernennya_verhovnoyi_rady_do_parlamentiv_ta_uryadiv_derjav_g7_vklyuchennya_syl_bezpilotnyh_system_do)). – 2024. – 03.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Заборона гідрогенізованих жирів у дитячому харчуванні, спрощення процедури зміни цільового призначення земель для їх віднесення до земель оборони, звільнення віце-прем'єра Стефанішиної та міністрів: Камишіна, Стрільця, Малюські – детально про усі 11 розглянутих Верховною Радою питань 4 вересня:

1. Відхилили законопроект 9516, яким пропонувалось закріпити терміни на законодавчому рівні щодо природних зон України, поділу території України за природними зонами в розрізі територіальних громад; спростити процедури погодження та затвердження матеріалів лісовпорядкування та розрахункової лісосіки, підвищення ефективності поліпшення санітарного стану лісів, а також наблизити природоохоронне законодавство України до вимог законодавства ЄС.

2. Законопроектом 11407, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували дозволити військовослужбовцям складати

у письмовій довільній формі особисте розпорядження на випадок захоплення їх у полон або заручником або зникнення безвісти про виплату грошового забезпечення особам за їхнім вибором; у разі ж відсутності такого особистого розпорядження запропонували виплачувати грошове забезпечення дружині (чоловіку), законним представникам малолітніх (неповнолітніх) дітей (осіб з інвалідністю з дитинства – незалежно від їх віку) та батькам військовослужбовців рівними частками, а у разі відсутності таких осіб – повнолітнім дітям, рідним братам (сестрам), законним представником яких є військовослужбовець, рівними частками, але у загальному розмірі, що не перевищує 20 відсотків грошового забезпечення військовослужбовця. Запропонували також уточнити, що виплата грошового забезпечення здійснюється після відрахувань у порядку виконавчого провадження.

3. Скоротили вдвічі строки на внесення поправок до законопроекту 11379-д, яким запропонували, що протягом дії поточного воєнного стану військовозобов'язані віком до 25 років, які на 04.05.2024 за станом здоров'я були визнані непридатними до військової служби в мирний час, обмежено придатними у воєнний час, і були мобілізовані, можуть демобілізуватися за власним бажанням, а ті з них, хто не був мобілізований, не підлягають мобілізації до 25 років (крім як за їх згодою).

4. Законом 0282 схвалили приєднання України до Угоди про заснування Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, який є спеціалізованою установою ООН, що забезпечує фінансування проєктів і програм для впровадження, розширення, вдосконалення систем виробництва продуктів харчування та зміцнення відповідної політики та інституцій, виділяючи членам Фонду позики під низький відсоток для різних програм та гранти на проєкти з подолання бідності у сільській місцевості.

5. Законом 5148, прийнятим у цілому, заборонили використовувати у виробництві традиційних молочних продуктів рослинні жири, олії (як пальмова) поряд з іншими жирами та

білками немолочного походження; заборонили використання гідрогенізованих рослинних жирів та олій, пальмового стеарину у будь-якій кількості у виробництві дитячого харчування, а у виробництві всіх харчових продуктів – використання гідрогенізованих рослинних жирів та олій, якщо вміст трансжирних кислот (крім тих, що природно містяться в жирах тваринного походження) перевищує 2 грами на 100 грамів загальної кількості всіх жирів; зобов'язали у маркуванні харчових продуктів прямо вказувати про наявність у них рафінованих олій рослинного походження, із зазначенням назви рослини, а у разі наявності гідрогенізованих жирів чи олій – вказувати, що продукт повністю чи частково гідрогенізований. Також заборонили називати шоколадом продукти, в яких містяться тваринні жири, крім молочного жиру, та рослинні жири, крім тих, що є у переліку, затвердженому Держпродспоживслужбою (обмеження щодо назви у разі рослинних жирів не стосується начинки).

6. Постановою 12002 заявили про непохитність державної політики України щодо деокупації та реінтеграції Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, зокрема що відновлення державного суверенітету України та її територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону неможливе без деокупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, держава-агресор має забезпечити повне відшкодування шкоди, завданої Україні та Українському народові внаслідок вчиненої нею збройної агресії, що Україна продовжуватиме відновлення історичної справедливості щодо колоніальної політики та злочинів геноциду, що вчинялися проти України.

7. Законом 11335, прийнятим у цілому, спростили процедуру зміни цільового призначення особливо цінних земель та земельних лісових ділянок з метою їх використання для забезпечення діяльності Сил оборони України та розміщення і постійної діяльності військових частин, інших військових формувань з віднесенням їх до земель оборони, із заборонаю подальшої зміни цільового призначення таких земельних ділянок.

8. Звільнили:

Олександра Камишіна – з посади Міністра з питань стратегічних галузей промисловості,

Ольгу Стефанішину – з посади Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції,

Руслана Стрільця – з посади Міністра захисту довкілля та природних ресурсів,

Дениса Малюську – з посади Міністра юстиції;

Не підтримали відставку:

Віталія Ковалю з посади голови Фонду державного майна України,

Ірини Верещук – з посади Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України;

Не розглядали:

заяву про відставку Дмитра Кулеби з посади Міністра закордонних справ (https://censor.net/ua/blogs/3508255/zaborona_gidrogenizovanyh_jyryv_u_dytyachomu_harchuvanni_sproschennya_protседury_zminy_tsilovogo_pryznachennya). – 2024. – 04.09).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Сергій Захарін, державний секретар Міністерства освіти і науки України (2021–2023), доктор економічних наук, професор

Не треба тішити себе ілюзією, що лише МОН має давати відповіді на всі без винятку освітянські виклики

Підвищення кваліфікації вчителів: час позбавлятися від ілюзій

Останнім часом доволі багато говорять і пишуть про необхідність удосконалення системи підвищення кваліфікації працівників (фахівців), у тому числі підвищення кваліфікації вчителів.

Деякі політичні діячі та освітні експерти навіть придумали та розповсюдили таку примітивну маніпуляцію: «Якщо ми не можемо підняти заробітну плату вчителям – давайте хоча б підтримувати систему підвищення

їхньої кваліфікації, і тим самим створимо у вчителів мотивацію до професійної діяльності та професійного зростання завдяки якісному навчанню, хай вчителі з радісним виразом обличчя опановують нові навички.

Маніпуляція, вочевидь, спрямована на створення ілюзії: «політичні діячі та освітні експерти буцімто турбуються про вчителів».

Така маніпуляція, звісно, не витримує жодної критики. Чим більше людина знає і вмє – тим більша вартість її робочої сили на ринку праці. Якщо це правило порушується – людина з високою кваліфікацією завдяки дії ринкових сил переорієнтується на роботу у тій сфері (галузі), яка здатна належним чином оплатити результати дорогої (більш кваліфікованої) праці.

«Давайте їх багато вчити, а платити їм будемо мало» – ця ілюзія, а вірніше – несусвітня дурість – могла спасти на думку лише тим, хто зневажає освіту і освітян.

Ми не будемо підтримувати дурість. Будемо діяти з наукових позицій. Давайте згадаємо – що таке система підвищення кваліфікації і навіщо вона потрібна.

У статті 18 Закону України «Про освіту» наведено таке визначення: «підвищення кваліфікації – набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань». Можна дати і таке визначення: «підвищення кваліфікації – це діяльність, метою якою є набуття працівниками нових (додаткових) компетенцій (знань, умінь, навичок тощо) з урахуванням сучасних досягнень науки, техніки, технологій».

Діяльність з підвищення кваліфікації за своїм змістом є освітньою. Структурно вона входить до складника «освіта дорослих» (у розумінні статей 10 та 18 Закону України «Про освіту»). Відповідно, всі слухачі курсів підвищення кваліфікації є здобувачами освіти та учасниками освітнього процесу, на яких в повній мірі розповсюджується освітнє законодавство.

Заклади освіти, що провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачена

законом, мають отримати ліцензію та/або акредитувати відповідні освітні програми (пункт 11 статті 18 Закону України «Про освіту»).

Важливо знати, що здобувачу (здобувачці) освіти не можна «нав'язувати» конкретний заклад, у якому він має проходити підвищення кваліфікації. Згідно пункту 4 статті 18 Закону України «Про освіту», особа має право на вільний вибір закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих. Аналогічна норма закріплена і для наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників (пункті 1 статті 54 зазначеного Закону).

Приміром, у кожному обласному центрі функціонує Інститут, який спеціалізується на підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів (у тому числі вчителів). Але будь-який учитель може вільно обрати для підвищення кваліфікації інститут, що розташований не у «своєї» області, а в будь-якій іншій, і навіть більше – не лише інститут підвищення кваліфікації, а будь-який заклад освіти, який надає відповідні послуги.

У деяких професіях (учителі, державні службовці, лікарі, ветеринари, деякі категорії юридичних працівників) підвищення кваліфікації є обов'язковим. Якщо такі працівники своєчасно не виконали програму підвищення кваліфікації – це може бути підставою відсторонення від посади (професії).

Коротко згадаємо законодавчі норми, які встановлюють вимоги про регулярне і обов'язкове проходження підвищення кваліфікації для окремих професій.

Пунктом 4 статті 59 Закону України «Про освіту» закріплено, що підвищення кваліфікації є необхідною умовою атестації педагогічного працівника та враховується під час обрання за конкурсом на посаду науково-педагогічного працівника.

Згідно вимог пункту 5 статті 48 Закону України «Про державну службу», підвищення рівня професійної компетентності державних службовців проводиться протягом проходження служби, а підвищення кваліфікації – не

рідше одного разу на три роки. Необхідність професійного навчання державного службовця визначається його безпосереднім керівником та службою управління персоналом державного органу за результатами оцінювання службової діяльності.

Приписом абзацу першого статті 75 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлено, що підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації здійснюються відповідними закладами фахової передвищої та вищої освіти, а також через інтернатуру, лікарську резидентуру, клінічну ординатуру, аспірантуру і докторантуру згідно із законодавством про освіту.

Відповідно до пункту 4 статті 101 Закону України «Про ветеринарну медицину», підвищення кваліфікації спеціалістів ветеринарної медицини проводиться не рідше ніж один раз на п'ять років.

Положеннями пункту 8 статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суддя проходить підготовку у Національній школі суддів України не менше ніж раз на три роки.

Отже, у таких випадках можемо говорити про так званій «безперервний професійний розвиток» – тобто процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності (пункт 10 статті 18 Закону України «Про освіту»).

Законами та іншими нормативно-правовими актами можуть встановлюватися додаткові вимоги до організації та проведення діяльності у сфері підвищення кваліфікації працівників певної галузі. Приміром, згідно пункту 1 статті 101 Закону України «Про ветеринарну медицину», професійна підготовка спеціалістів ветеринарної медицини проводиться лише за стаціонарною формою навчання.

У пункті 16 Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних

працівників, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800, визначені мінімальні обсяги підвищення кваліфікації: для педагогічного або науково-педагогічного працівника закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти – не менше ніж 150 годин на п'ять років, а для педагогічного працівника закладу дошкільної, позашкільної та фахової передвищої освіти – встановлюється його засновником (або уповноваженим ним органом), але не менше ніж 120 годин на п'ять років.

Як ми вже згадували, в Україні функціонує мережа закладів освіти (академії, інститути) підвищення кваліфікації педагогічних працівників (педагогічних кадрів). Ці заклади є в кожній області, вони є комунальними, фінансуються з обласних бюджетів і підпорядковуються обласним органам. Відповідно, Міністерство освіти і науки України не є органом управління цієї мережі.

На жаль, ці інститути розвиваються без належної координації – виходячи з власного розуміння поточної ситуації.

Нонсенс. Існують випадки, коли інститути підвищення кваліфікації педагогічних кадрів не мають жодної ліцензії на провадження освітньої діяльності. Формально, це можливо, якщо такий інститут проводить навчання за так званими короткостроковими програмами – у вигляді якихось тренінгів або кількох семінарів.

Ще більший нонсенс, якщо такі інститути, не створюючи суспільно значущого продукту, отримують десятки мільйонів гривень бюджетного фінансування.

На моє переконання, академії та інститути підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, з огляду на слова «академія» або «інститут» у назві, повинні обов'язково здійснювати освітню діяльність на другому та третьому рівнях вищої освіти. Зокрема, мати ліцензію для підготовки магістрів, у тому числі – за програмами так званої «другої вищої освіти».

Це особливо актуально у випадку, якщо у здобувача (здобувачки) є певна спеціальність, але він (вона) хоче опанувати ще й педагогіку або психологію. Існує чимало випадків,

коли вчителі, які мають одну спеціальність (приміром, «російська мова») хочуть опанувати споріднену спеціальність (приміром, «українська мова»).

Окрім того, на мій погляд, ці академії та інститути повинні здійснювати підготовку докторів філософії та докторів наук, виконувати актуальні наукові дослідження, проводити серйозні наукові форуми, брати участь у програмах міжнародної академічної мобільності, отримувати гранти, реалізовувати спільні інноваційні проєкти, проводити захисти дисертацій, – тобто, бути активними і сучасними «гравцями» на ринку освітніх і наукових послуг.

Якщо цих видів активності немає – слід вважати, що бюджетні кошти проїдаються нерационально і незаконно.

Очікувати, що щось зміниться на краще без належної координації з боку єдиного центру (органу управління) – це ще одна ілюзія.

Дуже шкода, що профільний парламентський комітет не має з означеної проблематики жодних ініціатив. Утім, ми, прості освітяни, цією обставиною зовсім не здивовані. У нас давно немає ілюзій щодо ефективності цього комітету.

З великою цікавістю ознайомився із статтею вчителя математики Євгена Народницького «Про підвищення кваліфікації вчителів».

Автор справедливо звертає увагу на проблему змісту курсів.

Перша проблема – молодим вчителям не вистачає знань предмета. «Треба більше уваги приділяти і шкільному курсу для тих, хто працюватиме у школі».

Друга проблема – вчителям важко «перелаштуватись» на роботу в режимі онлайн, причому так, аби навчання було ефективним.

Автор запитує: «Якщо курси підвищення кваліфікації вчителів майже не готують тих учителів до реальних умов на уроці, то чи не настав час саме на рівні міністерства створити якісні курси підвищення, які реально працюють, безплатні... Щоб молодий учитель міг обрати курси з викладання конкретного предмета у конкретному класі, а досвідчений вчитель – курси з використання сучасних технологій у конкретній програмі, застосунку, платформі?»

Занепокоєння Євгена Народницького цілком зрозуміле. Але є лише дві маленькі застороги.

Перше. Ми маємо чітко розуміти, що Міністерство освіти і науки України – це орган виконавчої влади, формальна організація у сфері державного управління. Завдання Міністерства – не проводити навчання і не організовувати курси, а здійснювати певні владні повноваження. Навчання мають здійснювати ті організації, які спеціально для цього створені – у першу чергу заклади освіти.

За аналогією, Міністерство охорони здоров'я не має лікувати хворих. Лікування хворих здійснюється у лікарнях і поліклініках. А МОЗ лише управляє системою охорони здоров'я.

За аналогією, Міністерство культури та інформаційної політики не має ставити спектаклі, опери, балети, концерти. Постановку спектаклів здійснюють театри. А МКІП лише управляє системою культури і мистецтв.

За аналогією, Міністерство аграрної політики та продовольства не має вирощувати зерно або годувати худобу. Діяльність у сфері тваринництва та рослинництва здійснюють спеціалізовані аграрні підприємства. А Мінагро лише управляє системою підтримки продовольчої безпеки.

І друге. Можна навіть погодитися, що Міністерству освіти і науки доцільно виступити з ініціативою про модернізацію змісту курсів для вчителів. Але слід пам'ятати, що така ініціатива може виходити не лише від міністерства, а і від інших небайдужих суб'єктів освітньої системи.

Ініціатива може виходити від профспілок. Адже профспілки мають захищати, у тому числі, і професійні права своїх членів.

Ініціатива може також виходити від неурядового сектору (у тому числі батьківських громадських організацій), члени яких зацікавлені у тому, аби вчителі працювали якісно.

Ініціатива може також виходити від сумлінних народних депутатів, які мають педагогічну освіту або досвід роботи в освіті.

Ініціатива може також виходити від окремих педагогічних колективів, які розуміють свою місію щодо розвитку освітньої системи.

Ініціатива може також виходити від окремих авторитетних освітян, які є лідерами громадських

думок. Таких людей у нас чимало. Це переможці конкурсу «Учитель року», заслужені вчителі України, директори «авторських» шкіл, учителі-методисти, що готують учасників олімпіад, ректори педагогічних університетів, і просто небайдужі та сміливі вчителі.

Як колишній працівник міністерства, хочу засвідчити, що міністерство не завжди володіє усією повнотою актуальної інформації про стан справ в освітній системі. І в цьому не вина міністерства, адже воно діє виключно в межах наявних повноважень, і не завжди має можливість в рамках закону швидко реагувати на ту або іншу зміну обстановки.

Окрім того, будь-яке прагнення міністерства дізнатися про якесь нове явище або процес натикається на цілком очікуваний супротив («знову ці чиновники плодять нові папери і звіти»).

А відтак, не треба тішити себе ілюзією, що лише одне міністерство має давати відповіді на всі без винятку освітянські виклики. Маємо мислити ширше, як члени громадянського суспільства. Йдеться про суспільство з мережею незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів.

Освітняни – це люди розумні, і, мабуть, настав час демонструвати розумні ініціативи, а не лише тішити себе ілюзіями і чекати якогось «прозріння» від міністерства.

P.S. У цій статті відображено лише позицію автора. Висновки та фактичні твердження, наведені у цій статті, не відображають позиції державних органів, установ, організацій (<https://osvita.ua/blogs/92945/>). – 2024. – 05.09).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Ігор Попов, експерт аналітичного центру «Об'єднана Україна»

Чи вдасться повернути біженців до України і розвинути зв'язки з «ною діаспорою»?

Питання біженців з України у країнах Заходу залишається актуальним від початку повномасштабного вторгнення РФ 2022 року. Масштабне переселення з території України мільйонів людей створює стратегічні проблеми соціального, економічного, демографічного характеру для майбутнього нашої держави, що обумовлює формування політичного дискурсу повернення Українців на батьківщину, який зараз стає все більш популярним. Очевидно, що продовження війни, яке супроводжується масштабними руйнуваннями та знищенням цивільної інфраструктури, не сприяє продуктивному обговоренню проблеми повернення біженців на Батьківщину. Водночас, це питання все одно постане перед Україною, оскільки завершення війни зробить актуальним питанням відновлення економіки, що потребуватиме значних трудових ресурсів.

Повномасштабна війна завдала удару в тому числі по демографічній ситуації в Україні. Близько 6 мільйонів громадян України знаходиться в Європі, ще близько 2 мільйонів – в Росії та Білорусі. Після більше двох років війни біженці адаптувалися до нових умов життя, і, вірогідно, значна частина не повернеться до України.

Водночас, Україна потребує залучення всіх своїх громадян до процесів економічного відновлення, європейської інтеграції, підтримки стабільного миру після завершення війни. Вже зараз на ринку праці в Україні спостерігається дефіцит трудових ресурсів. Залучення коштів для повоєнної реконструкції та інвестицій в економіку приведуть до створення нових робочих місць. Реалізація нових проєктів буде неможливою без наявності достатньої кількості кваліфікованих працівників.

Громадяни України, які ухвалить рішення залишитися для постійного проживання у інших країнах, також повинні мати можливість для підтримки економічних, культурних та політичних зв'язків з Батьківщиною, а також зі своїми родичами та друзями.

На рішення українців залишити свої домівки вплинули кілька груп чинників, серед яких можна виокремити кілька ключових мотивів. Перш за все – це питання безпеки:

згідно опитувань біженців, 76% з них назвали причиною еміграції загрозу життю, 72% – загрозу окупації місця проживання державою-агресором. Приблизно 60% респондентів вказали, що вони залишили країну після втрати роботи через військові дії в Україні. Відсутність достатніх соціальних гарантій, медичних послуг та освіти для дітей стала ще однією причиною, чому багато сімей шукали кращого життя за кордоном. Відповідно, для ухвалення рішення про повернення повинні бути вирішені саме ці проблеми. Гарантія безпеки в Україні включає не лише припинення військових дій та стабільний мир, але й забезпечення належної гуманітарної ситуації в регіонах, які постраждали від війни. У сфері економіки біженці стурбовані не лише питаннями зайнятості, але й загальним станом економіки, що враховує інфляцію, зарплати та можливості для ведення бізнесу. Соціальні умови, включаючи доступ до медичних послуг, освіти та житла, є важливими чинниками, що впливають на повернення.

Ставлення українців, які залишаються на території України, до біженців не є однозначним. Так, до жінок з дітьми, які виїхали з небезпечних регіонів, ставлення переважно позитивне, до них проявляють емпатію. Водночас, ставлення до чоловіків призовного віку, які незаконно покинули Україну після початку повномасштабної війни, переважно негативне. Їх можливе повернення та реінтеграція до України є особливим викликом для суспільства і потребує розробки окремих юридичних механізмів та відкритого діалогу щодо цієї проблеми.

Під час розробки власної стратегії репатріації Україні варто використати досвід інших країн, в тому числі Ізраїлю. Успішні міжнародні моделі передбачають створення правого підґрунтя та інфраструктури, тобто чітких механізмів для репатріації, включно з юридичними аспектами, соціальними послугами та економічною підтримкою. Також важливою є співпраця з міжнародними організаціями, зокрема УВКБ ООН, а також організаціями української діаспори.

Забезпечення сталого миру залежить від роботи Збройних Сил України, а також

української дипломатії, за підтримки міжнародних партнерів. Водночас, держава може запропонувати низку економічних стимулюючих програм для повернення біженців. Важливо, щоб це не створило несправедливих переваг у порівнянні із громадянами, які залишалися в країні під час повномасштабної війни. Тому програми мають бути диверсифікованими, з особливими умовами для тих, хто втратив майно на окупованих територіях чи в зонах бойових дій. Такими економічними стимулами можуть бути пільгова іпотека, медичне страхування, амністія заощаджень, податкові пільги. Важливим стимулом для залучення кваліфікованих працівників будуть великі інвестиційні проекти, з будівництвом нових економічних кластерів. Загалом, повернення кваліфікованих мігрантів нерозривно пов'язане із наявністю програм економічного відновлення та побудовою нових економічних кластерів.

Президент В.Зеленський закликав органи виконавчої влади посилити роботу в напрямку співпраці з іноземними українцями, а також розробляти програми повернення та реінтеграції біженців. Повернення українців до країни – великий виклик і комплексна проблема, і вирішувати її потрібно буде з використанням класичного циклу формування публічної політики:

1) Глибоке дослідження питання, виявлення факторів, які впливають на рішення про повернення, і моделювання кількості та часових рамок репатріації.

2) «Зелена книга» проблем, які необхідно вирішити.

3) «Біла книга» пропозицій.

4) Державна цільова програма, законопроекти, нормативна база, співпраця з іноземними урядами та міжнародними організаціями.

5) Питання створення спеціальної інституції – також важливе, але наразі не принципово, буде це міністерство чи ЦОВ. І окрім цього вірогідно буде створено дорадчий орган – Національну Раду при Президентові, і міжвідомчу робочу групу на рівні виконавчої влади.

Аналітичний центр «Об'єднана Україна» презентував свою першу доповідь на цю тему з

аналізом проблеми і деякими пропозиціями. Ми можемо розраховувати на повернення біженців лише після закінчення війни та отримання гарантій безпеки. Проте, дискусії щодо програм реінтеграції та адаптації потрібно починати вже зараз, так само як і розгляд необхідності і можливості запрошення трудових мігрантів із азійських країн (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/popov/66dea36c25d86/>). – 2024. – 09.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Володимир Сущенко, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

Конституція і державне управління в Україні: зміст і сутність

Відомо, принаймні для державотворців і багатьох правників, що конституція держави в якості основного закону визначає базові ознаки державного устрою, прав і свобод людини, правового порядку та форм і методів державного управління життєдіяльністю суспільства (народу, громадян), їх інститутів/органів.

Тобто функціональне призначення держави. Якщо уявити собі державу як цілісний організм людини, то зможемо провести паралелі між діяльністю окремих частин (органів) такому організму, кожна з яких має свою, притаманну лише їй (частині) функцію: серце – це насос кров'яної та лімфатичної системи, мозок – керівний орган всього організму, руки, ноги, легені, нирки... І якщо хоча би один орган є недорозвинутим або пошкодженим, або взагалі відсутнім – то організм починає працювати зі «збоями» і втрачає деякі функції, що негативно відбивається на життєдіяльності людини – в цілому. Або ж особлива розвинутість певних органів – навпаки може підвищувати окремі спроможності/здібності людини...

Відомо, що Україна за своєю Конституцією є/має бути суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (Стаття 1.)

Управління життям такої держави (суспільства/народу) здійснюється завдяки

методам і формам державного управління, що поділені на три гілки державної влади: законодавчу, виконавчу, судову – кожна з яких має/повинна мати певну сферу своїх функціональних повноважень (прав та обов'язків).

Окремим вагомим елементом управління державою є інститут президентства (глави держави), який дозволяє і покликаний уособлювати в собі базові ознаки держави в цілому та сприяти їх безумовному змістовному і сутнісному наповненню.

В цьому контексті (розподілу владних функцій і повноважень) важливо, щоби Основний закон чітко та однозначно визначав коло/перелік таких функцій і повноважень. Від такої чіткості та однозначності більшою мірою залежить весь механізм функціонування держави.

Звернення до тексту нашої Конституції надає мені підстави стверджувати, що функції державного управління трьох гілок влади президента держави в цілому визначені. Проблеми починаються тоді, коли починаєш співставляти/порівнювати функції, повноваження і реальну практику їх втілення у життя...

Однозначність і цілковите співпадіння функції та повноважень можна побачити і відчувати лише у функціонуванні судової гілки влади – правосуддя, включаючи всі наявні у держави інструменти в цій царині. Хоча внутрішня структура органів правосуддя все ж таки викликає певні запитання та логічні неузгодженості. Наприклад ті конституційні і законодавчі приписи, що стосуються структури органів судової влади: зокрема, Верховного Суду або наявності Вищих спеціалізованих судів (Вищого антикорупційного суду чи Вищого суду з інтелектуальної власності), які не мають спеціалізованих судів першої судової інстанції, на черзі, начебто, створення створення окремої системи ювенальних судів... Проблемним залишається й неоднозначність статусів Прокуратури і Адвокатури у функції «Правосуддя», оскільки ці інституції залишаються достатньо автономними у своїй організаційно-правовій структурі.

Значно складнішим виявляється аналіз співвідношення функцій і повноважень законодавчої і виконавчої гілок державної влади і ролі інституту «президента держави».

За Конституцією (Статті 75 і 87) за Парламентом (Верховною Радою України) закріплені лише ДВІ функції: законодавча (створення та ухвалення законів) і установча (формування складу Кабінету Міністрів та висловленню йому недовіри).

В той же час, аналіз повноважень Парламенту, закріплений в Конституції, дозволяє зробити висновок, що він має різні додаткові функції: а) внесення змін до Конституції; б) призначення всеукраїнського референдуму з певних питань; в) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики і різних державних програм; г) призначення виборів президента держави; д) здійснення кадрової політики у різних сферах державного управління за межами функції «формування складу Кабінету Міністрів»; «Контрольно-розслідувальну» функцію щодо діяльності практично всіх центральних органів виконавчої влади і президента держави (Статті 85, 89). Такий змішаний підхід у функціях і повноваженнях законодавчого органу, зважаючи на політичну складову його формування, на мій погляд, не додає сталості/стабільності та передбачуваності в діяльності не лише Парламенту, а й всього механізму державної влади.

Функція/функції виконавчої гілки влади Конституцією взагалі однозначно не визначені, крім організаційно-правового статусу Кабінету Міністрів (Стаття 113) та місцевих органів державної влади – державних адміністрацій (Стаття 118), які багато в чому погано узгоджуються, часто-густо перетинаються з функціями органів місцевого самоврядування тощо. Певні функції цієї гілки влади та її складових можна штучно виокремити лише аналізуючи її конституційні повноваження, які викладені в достатньо узагальненому вигляді та містять значну дискрецію у своїй реалізації, що не сприяє цілісному функціонуванню всієї системи виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Найбільш повно та однозначно визначені в Конституції функції інституту президента

держави (Стаття 102) : глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Функцій, як для однієї людини, в системі державного управління чимало і всі вони дуже відповідальні і насичені. Разом з тим стаття 106, закріплюючи повноваження президента у виконання свої багатогранних функцій, фактично не наділяє його повноцінними та ефективними інструментами гарантування їх реалізації. Таким чином, вони багато в чому мають декларативний характер, надаючи конкретному президенту (людині) самому винаходити такі інструменти, які часто-густо можуть не співвідноситись/не корелюватися з функціями і повноваженнями інших гілок влади. Саме тому, на мій погляд, відбувається перманентний пошук важелів стримування і противаг та бажання вносити зміни до тіла Конституції. Це призводить до того, що допоміжні інструменти діяльності президента (наприклад, Офіс/Адміністрація, РНБО, різні комісії – створення і діяльність яких цілком залежить від волі президента) перебирають/намагаються перебирати на себе функції і повноваження інших гілок влади, що призводить до збоїв в роботі всього державного механізму.

Видається, що пошуку шляхів і методів розв'язання позначених мною проблем у сфері державного управління мають бути сьогодні присвячені зусилля всього інтелектуального, політичного та організаційного потенціалу країни, що повинні бути спрямовані повоевне відновлення і розбудови України. В цій роботі потрібні: ґрунтовний аналіз стану, безкомпромісність у розробці методів та інструментів і незламна воля в їх реалізації (https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/633808_konstitutsiya_i_derzhavne_upravlinnya.html). – 2024. – 09.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Володимир Сущенко, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

Державні нагороди: надавати, позбавляючи?

Соціальні мережі періодично вибухають роздумами щодо процедур присвоєння державних нагород (орденів, медалей, почесних звань і грамот) окремим особам та й загалом. Навіть є приклади створення і підписання Петицій до президента держави з цього питання. В цих дописах підкреслюється існуюча непрозорість/ кулуарність здійснення цих процедур та ухвалення відповідних рішень. Пишуть, що деякі особи, навіть, «купували чи купують» такі нагороди, щоби мати не лише певні моральні але й матеріальні пільги та переваги.

Останнім часом дискутується законопроект, поданий президентом держави до Верховної Ради щодо механізму/процедур позбавлення таких нагород тих осіб, які своєю діяльністю та поведінкою не виправдовують бути носіями цих державних відзнак. В наших умовах такий закон, який передбачає дві процедури – судове рішення і рішення РНБО про позбавлення нагород окремих осіб – таки потрібен!

Тому, щодо позбавлення державних нагород має сенс – крім судових рішень і рішень РНБО, запропонувати й інший механізм розв'язання цієї проблеми. До речі, на мій погляд, законодавча пропозиція щодо рішення РНБО в цій царині є сумнівною у правовому аспекті? Хоча, певною мірою, її правова сумнівність нівелюється указом президента, який може затвердити або не затвердити таке рішення.

Сьогодні існує певний типовий загальний механізм/процедури нагородження:

а) подання представлення/клопотання відповідними органами та організаціями (як правило, не посадовими особами, які підписують такі клопотання. Виняток для нагородження військових – там діє одноособове представлення командиром відповідного рівня – своїх підлеглих) щодо особи для її нагородження;

б) ці представлення/клопотання розглядають відповідні дорадчі комісії при президенті держави, ВРУ і КМУ та надають свої висновки: нагороджувати чи не нагороджувати;

в) ухвалення відповідного рішення президентом, ВРУ, КМУ.

В той же час, видається, що ця проблема (позбавлення нагород – будь-яких) може бути

розв'язана додатковим, значно простішим шляхом/алгоритмом, а саме:

1. Орган (президент, ВРУ, КМУ), який має права нагороджувати особу, організація яка має право ініціювати нагородження особи та/ або певна кількість громадян (наприклад, ті ж самі 25 000, які підписують петицію, на яку повинні реагувати відповідні органи державної влади та управління) подають клопотання про позбавлення державної нагороди певної особи. В цьому клопотанні зазначаються заслуги особи перед державою, за які вона була нагороджена та аргументовані належним чином підстави і мотиви, з яким вона може бути позбавлена такої нагороди.

2. Це клопотання подається в ті дорадчі інстанції при президенті, ВРУ, КМУ які й розглядають його та ухвалюють відповідне рішення – позбавити чи не позбавляти особу державної нагороди.

3. Відповідний орган (президент, ВРУ, КМУ) розглядають висновок дорадчого органу та ухвалюють рішення – позбавити чи не позбавляти, яке може бути зацікавленими особами оскаржене в судовому порядку. Судове рішення стає остаточним в такому випадку.

Вважаю, що такий підхід є адекватно правовим і справедливим процедурі нагородження.

При цьому, може виникати лише одна «проблема» – правонаступництва повноважень тих органів та організацій, які ухвалювали рішення щодо нагородження особи, і тих, які подають клопотання щодо позбавлення особи відповідної нагороди.

На жаль, в наших умовах – це загальна проблема, оскільки в нас спотворена/відсутня культура правонаступництва/тягlosti у сфері державної влади та управління.

Не зважаючи на те, що де-юре таке правонаступництво начебто існує, але на практиці, де-факто, все починається з «нульової позначки», після того як змінюється «перша особа» на чолі певного органу чи організації, або ж відбувається реорганізація того чи іншого органу/організації. Ця проблема давно потребує свого негайного розв'язання шляхом дотримання правових процедур і розвитку

правової культури всіх і кожного...! (https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/634010_derzhavni_nagorodi_nadavati.html). – 2024. – 10.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Костянтин Корсун, експерт з кібербезпеки. У 2000-2005 заступник керівника відділу боротьби з комп'ютерною злочинністю при Департаменті контррозвідки СБУ. Засновник та перший керівник CERT-UA. Колишній директор та співзасновник української кібер-компанії.

Тотальний відеоконтроль в Україні: у чому ризику?

Продовжуємо рухатися у бік «Чорного дзеркала». Хто ще не подивився серіал – бігом дивитися, усі сезони.

Так от, наші можновладці вирішили запровадити систему тотального відеспостереження за громадянами та їхніми автомобілями, законопроект 11031

Так щоб тільки вийшов на вулицю – камера тебе побачила, одразу вивела на екран ПІБ, дату народження, адресу реєстрації, номер платника податків, модель, марку та держномер зареєстрованого автомобіля, а також відцифрований образ обличчя.

Цей образ є у держреєстрах на тих громадян, які отримали новий пластиковий паспорт-картку та крутив головою в Дії.

Хто ходить з аналоговим паспортом-книжечкою (фу-фу, кричали діджиталізатори) – тому буде трохи легше буде сховатися від всевидячого державного ока.

Тобто це наступний крок у побудові китайської моделі контролю за населенням.

Спочатку начебто ніщо не викликало підозри: зручна картка-паспорт (щоправда адреса реєстрації на папері А4), зручна Дія, зручний РезервХрестик, цифрові фото високої якості в базах даних, а далі – наступний крок, і ось він.

Товарищ майор сидить собі у зручному кріслі з кавою і бачить, що умовний Корсун вийшов

з дому і попрямував в аптеку. Ага, хворіє? Ану, глянемо у медичну базу даних, що там у нього. Далі пішов у ЦНАП – ага, дивимось у базу ЦНАПів. Закордонний паспорт хоче отримати, втекти за кордон? Одразу вносимо в прикордонну базу відмітку «не пущать», під будь-яким приводом. Далі спустився у метро – дивимось по камерам куди поїхав. На якій станції вийшов, з ким зустрівся. Про співбесідника також повна інформація на екрані. Пішли в кафе? Чудово, там теж камери, навіть з звуком. Чи не змову готують за кавою? Перейшов дорогу на неположеному місці? Кинув сміття не там де треба? Все фіксуємо на відео. І так далі по всьому маршруту аж до повернення «об'єкта» додому – шикандос. Не треба всяких там проваджень чи ухвали суду – максимум інформації з мінімумом зусиль. А камери є у магазинах, в торговельних центрах, на парковках, на дорогах, на вулицях, у парках, у службових приміщеннях, у публічних місцях, та й ще багато де. Повна історія життя кожного записується в автоматичному режимі у державних «хмарах».

Дехто скаже: так на Заході скрізь так, камери повсюди.

Воно-то так, але є нюанси, і суттєві.

На Заході є система громадського та/або парламентського контролю за використанням такої інформації, її обробки та зберігання.

Є підзвітність влади та силових структур, є система стримок та противаг – а не один суцільний 95квартал в усіх гілках влади, надійно спаяний корупцією.

І є працююча судова система.

А ще є незалежні агенції захисту персональних даних. Керівника якого неможливо зняти з посади просто через його завищу популярність у суспільстві.

А що у нас в Україні? Якось покращився за останні роки громадський контроль за владою, правопохеронцями чи спецслужбами?

Ага, щаз. Омбудсмен не читаючи підпише будь-який папірець від Федорова, типу «Дія відповідає вимогам законодавства із захисту персональних даних», а потім Дію хакає військова розвідка росії.

І при цьому мінімальному рівні впливу суспільства на владу, силовикам в Україні

хочуть надати на порядок більше можливостей для збору компромату на «нелояльних», без заходів з попередження зловживань.

Компенсаторів тупо не передбачається.

Це як на дрон поставити двигун від F-16 і більше нічого не міняти.

А як стосовно вкрай вірогідного зливу цієї бази відеоданих?

У лютому 2022 систему відеоспостереження тупо вимкнули – тому що не мали інструментів забезпечити її безпеку.

Не знаю чи щось покращилося у цьому сенсі за 2,5 роки, але щось мені підказує, що все буде як завжди: як пиляти мега-бюджети на систему тотального відеонагляду, то черга бажаючих аж за обрій, а як тільки з неї станеться витік – крайнього не знайдеш. Завжди так було.

І це якщо говорити про умовних «хакерів». Але ж усі ми розуміємо, що у поточній конфігурації нереформованої поліцейської системи, дані відеомоніторингу негайно стануть предметом підпільного багатомільярдного ринку.

Кому продаватимуть цю інформацію?

Бізнесу для слідкування за конкурентами.

Жінкам слідувати за чоловіками.

Батькам для контролю за дітьми.

Корупціонерам та антикорупціонерам.

І ще багатьом бажаючим – у кого є відповідні гроші.

Звісно, основним замовником буде влада: для слідкування за журналістами, опозицією, небайдужими громадянами.

Безумовно, «вкрай необхідну» систему відеоспостереження аргументують «підвищенням суспільної безпеки». Яким таким радикальним викликом повинна протидіяти така система – не дуже зрозуміло. Ухилянтів ловити? Адже близько 6 мільйонів чоловіків призовного віку так і не зареєструвалося у Резев+

Хоча більше все це схоже вже на підготовку до майбутніх виборів. Ніхто не може сказати коли будуть вибори, але відеомоніторинг також справа не швидка: поки гроші знайдуть, поки закуплять, поки побудуть, поки протестують.

Та навіть і до виборів знадобиться – для збору компромату на наугодних та зачистки

конкурентів. А то щось розкритикувалися, корупцію тут виявляють. Нема ніякої корупції, вся втекла за кордон ще у 2022. Правда ж?

P.S.: Для тих, хто вважає «та кому я потрібен, я людина маленька» – маю розумову вправу. Проаналізуйте свій спосіб життя, уявіть, що усе в ньому поза межами житла буде записано на відео і доступно широкому колу різних правопохеронців: від дільничного до генерала СБУ та «5-6 менеджерів». Бо таємниці є у кожного і це нормально (https://censor.net/ua/blogs/3509306/totalnyyi_videokontrol_v_ukrayini_u_chomu_ryzkyu). – 2024. – 11.09).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Віктор Шабанов, директор благодійних програм «Фонду освітніх ініціатив».

Десять правил дотримання інформаційної гігієни для освітян

В умовах війни та численних викликів, з якими стикається сучасна Україна, питання інформаційної гігієни набуває особливої ваги.

Освітняни, які виховують нове покоління українців, мають бути на передовій у цій боротьбі, навчаючи учнів критично мислити та відповідально споживати інформацію.

Ось десять правил, які допоможуть педагогам зберегти інформаційну гігієну як у своїй професійній діяльності, так і у житті їхніх учнів.

1. Розвивайте критичне мислення у своїх учнів.

Критичне мислення є основою для розвитку вміння самостійно аналізувати та інтерпретувати інформацію, що дозволяє школярам не лише навчатися, але й розуміти навколишній світ. Важливо створювати умови для практичних вправ, які допоможуть здобувачам освіти застосовувати ці навички на практиці. Наприклад, можна організувати дебати, дискусії або аналітичні завдання, що спонукають до пошуку доказів і аргументів. Це дозволить учням зрозуміти, як формуються

переконання і як вони можуть впливати на суспільну думку.

Критичне мислення також забезпечує підготовку до життя в сучасному інформаційному середовищі, де важливо мати навички для самостійного розрізнення достовірної інформації від маніпуляцій і фальсифікацій.

2. Навчайте медіаграмотності.

Медіаграмотність не обмежується лише розумінням того, як створюється контент, але і передбачає здатність ідентифікувати його джерела та цілі. Педагоги повинні навчити дітей критично оцінювати медіа-матеріали, зокрема розпізнавати різні типи медіа-маніпуляцій, такі як емоційні маніпуляції або вкиди фактів.

Навчання може включати вправи на розбір новин, реклами, соціальних медіа та інших джерел інформації. Важливо також залучати учнів до створення власного контенту, щоб вони могли краще зрозуміти процеси медіапродакшну та відповідальність за створювану інформацію.

3. Забезпечуйте безпечне середовище в інтернеті.

У сучасному світі інтернет є джерелом як можливостей, так і загроз. Учителі повинні навчити учнів основ кібербезпеки, включаючи управління особистими даними, розпізнавання фішингових атак і захисту від небажаного контенту. Організація тренінгів та навчальних сесій з тематики інтернет-безпеки, а також інтеграція цих знань у навчальний процес допоможе учням розуміти важливість захисту особистих даних і вміння безпечно орієнтуватися в цифровому середовищі.

В умовах підвищеного ризику інформаційних атак важливо також забезпечити технічну підтримку для захисту інформації на рівні керівництва освітніх закладів.

4. Будьте прикладом відповідального споживання інформації.

Освітняни відіграють важливу роль у формуванні інформаційної культури серед широкого загалу, і їх власний приклад є критично важливим. Важливо, щоб педагоги демонстрували, як перевіряти інформацію перед її поширенням, особисто користувалися

надійними джерелами і дотримувалися етики в інформаційному обміні.

Це може включати приклади, як уникати поширення неперевіраних новин, які кроки робити для перевірки фактів і як обирати надійні джерела інформації. Прозорість у власній практичній діяльності підвищує довіру та мотивує школярів до відповідального ставлення до інформації.

5. Використовуйте лише перевірені джерела інформації.

В еру інформаційного перевантаження важливо мати чіткі критерії для відбору достовірних джерел інформації. Педагоги повинні навчити учнів перевіряти факти та використовувати академічні та науково обґрунтовані джерела, особливо при проведенні досліджень або написанні рефератів.

Це включає розуміння різниці між рецензованими публікаціями, офіційними звітами та менш надійними джерелами, такими як блоги або соціальні медіа. Важливо навчити учнів критично підходити до інформації, перевіряти її джерела і уникати джерел, які не відповідають науковим і етичним стандартам.

6. Залучайте учнів до аналізу медіаконтенту.

Практичне залучення школярів до аналізу медіа може значно покращити їх навички критичного мислення. Проводьте заняття, де учні аналізують реальні новини, рекламу або соціальні медіа-пости, обговорюючи, як інформація була подана і чому це може бути маніпуляцією.

Розбір різних видів медіа-контенту допоможе їм краще розуміти, як медіа впливають на їхнє сприйняття і формують думки. Важливо заохочувати учнів до активного обговорення і критичного осмислення медійних повідомлень, що сприятиме розвитку їх аналітичних навичок.

7. Підтримуйте інформаційну безпеку в освітньому закладі.

Освітні заклади повинні мати чіткі алгоритми і процедури для забезпечення інформаційної безпеки. Учителі повинні активно співпрацювати з адміністрацією для розробки і впровадження стратегій захисту

даних, регулярних аудитів безпеки та тренінгів для персоналу і учнів.

Це включає встановлення паролів, шифрування даних і запровадження протоколів щодо використання особистих пристроїв і мереж. Забезпечення безпеки даних і захист від кібератак допоможе зберегти конфіденційність та цілісність інформації в освітньому середовищі.

8. Розвивайте цифрову компетентність.

Цифрова компетентність є важливою складовою сучасної освіти, і педагоги повинні постійно вдосконалювати свої навички у цій сфері. Це включає освоєння нових технологій, платформ та інструментів, які можуть бути корисними в навчальному процесі.

Підвищення рівня цифрової грамотності дозволяє освітянам не лише ефективніше використовувати цифрові ресурси, але й забезпечувати дієву підтримку учнів у їхньому навчанні. Важливо також орієнтуватися на нові тренди в освіті, які можуть вплинути на спосіб подання матеріалу та взаємодії з учнями.

9. Вчіть відповідально ставитися до поширення інформації.

Важливо навчати учнів нести відповідальність за інформацію, яку вони поширюють у соціальних мережах і онлайн-платформах. Включення в навчальний процес питань, що стосуються етики інформаційного обміну, допоможе дітям розуміти наслідки їхніх дій. Це може включати вправи на перевірку інформації, обговорення етичних аспектів онлайн-спілкування і наслідків поширення неправдивих новин.

Підвищення обізнаності про вплив дезінформації допоможе учням ставитися до поширення контенту з більшою обережністю та відповідальністю.

10. Залишайтеся в курсі нових тенденцій.

У швидко змінюваному інформаційному середовищі постійне оновлення знань про нові загрози і технології є критично важливим. Педагоги повинні регулярно відстежувати новини, нові розробки в сфері інформаційних технологій і зміни в протоколах щодо інформаційної безпеки.

Участь у професійних семінарах, онлайн-курсах і конференціях дозволяє бути в

курсі останніх тенденцій і адаптувати свої методики до нових викликів. Це забезпечує не лише особистий розвиток, але й допомагає підтримувати високий рівень навчання та безпеки в освітньому процесі.

Дотримання інформаційної гігієни – це не лише питання професійної етики, а й необхідність в умовах сучасних викликів, зокрема війни та інформаційних атак. Освітняни відіграють важливу роль у формуванні майбутнього нашої країни, тому їх відповідальність за інформаційний простір не може бути переоціненою.

Виконання цих 10 правил допоможе вчителям створити безпечне і здорове інформаційне середовище як для себе, так і для своїх вихованців (<https://osvita.ua/blogs/92984/>). – 2024.– 09.09).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Дроздов Олександр Михайлович, професор, доктор юридичних наук, заслужений юрист України, адвокат, член Комісії з питань правової реформи при Президентові України, заступник голови Галузевої експертної ради з галузі знань 08 “Право” НАЗЯВО, член Науково-консультативних рад при Конституційному Суді України та Верховному Суді, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем’янчука», (м. Рівне, Україна), доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна), Дроздова Олена Валеріївна, доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка, доцентка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем’янчука», (м. Рівне, Україна), професорка кафедри кримінального права та кримінології, міжнародного публічного права та міжнародних відносин Юридичного факультету Барселонського університету (м. Барселона, Королівство Іспанія)

Права неповнолітніх у кримінальному провадженні: аналіз рішення Суду справедливості ЄС у справі С-603/22 (М.С. та інші)

У рішенні Суду справедливості ЄС у справі С-603/22 (М.С. та інші) наголошується на тому, що неповнолітні, які є суб'єктами кримінального переслідування, повинні мати практичну та ефективну можливість отримати допомогу адвоката.

Права неповнолітніх у кримінальному провадженні: аналіз рішення Суду справедливості ЄС у справі С-603/22 (М.С. та інші)

У рішенні Суду справедливості ЄС у справі С-603/22 (М.С. та інші) від 5 вересня 2024 року (далі – рішення Суду ЄС) наголошується на тому, що неповнолітні, які є суб'єктами кримінального переслідування, повинні мати практичну та ефективну можливість отримати допомогу адвоката. Така допомога має бути надана найпізніше на момент їх першого допиту поліцією.

Забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні є ключовим елементом правосуддя в європейських країнах. Рішення Суду ЄС демонструє важливість дотримання процесуальних прав дітей, зокрема права на професійну правничу допомогу адвоката не пізніше ніж до першого допиту. В аспекті адаптації кримінального процесуального законодавства України до законодавства ЄС рішення Суду ЄС має важливе значення з кількох причин.

По-перше, воно встановлює високі стандарти захисту прав неповнолітніх, які можуть слугувати орієнтиром для вдосконалення українського законодавства та практики його застосування.

По-друге, в контексті євроінтеграційних прагнень України, це рішення демонструє напрямок, в якому має розвиватися наше кримінальне процесуальне законодавство для забезпечення його відповідності нормам ЄС.

По-третє, воно акцентує увагу на ключових аспектах захисту прав неповнолітніх, таких як обов'язкова участь адвоката, належне інформування про права та особливості

оцінки доказів, отриманих з порушенням прав неповнолітніх.

Розглянемо детальніше основні положення цього важливого рішення

Обставини справи та суть питань до Суду ЄС. Кримінальне провадження проти трьох неповнолітніх було передано на розгляд до польського суду. Їх звинуватили у проникненні в будівлю занедбаного центру відпочинку. Під час провадження було встановлено, що підозрюваних допитували без присутності адвоката. Перед першим допитом ні вони, ні їхні батьки не були поінформовані про свої права або перебіг провадження. Призначені судом адвокати вимагали виключити попередні показання підозрюваних із матеріалів справи.

Національний суд, ставлячи під сумнів ефективність процесуальних гарантій для неповнолітніх на досудовій стадії, звернувся до Суду ЄС за попереднім рішенням. Національний суд не був впевнений, зокрема, чи відповідають національні положення законодавству ЄС, і які висновки слід зробити з будь-якої невідповідності. Суд наголосив, що діти, які є підозрюваними або обвинуваченими, повинні мати можливість отримати допомогу адвоката – за необхідності призначеного судом. Цей обов'язок має виконуватися до першого допиту поліцією або іншими органами влади.

Питання до Суду ЄС стосувалися, зокрема, дотримання їхніх прав на інформацію та правову допомогу під час кримінального провадження, відповідно до директив ЄС.

Короткий зміст переданих до Суду ЄС питань:

Чи повинні національні органи забезпечити участь адвоката на всіх етапах процесу, якщо неповнолітній не має обраного адвоката, і чи допустимо проводити допит без адвоката?

За яких умов можна тимчасово відступити від вимоги про обов'язкову участь адвоката у справах в яких особа затримана?

Чи суперечать національні норми, що допускають допит без адвоката, вимогам відповідних директив ЄС?

Чи має Суд ЄС зобов'язати національні суди застосовувати положення директив безпосередньо, навіть у випадку відсутності

відповідної імплементації в національному законодавстві?

Акцентуємо, що ці питання виникли через те, що неповнолітні були позбавлені правової допомоги під час допитів, що порушувало їхні процесуальні права, закріплені у директивах ЄС.

Короткий зміст рішення Суду ЄС та висновки

I. Суд ЄС наголосив, що діти мають право на адвоката відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради 2013/48/ЄС від 22 жовтня 2013 року про право доступу до захисника в кримінальних провадженнях і в провадженнях за європейським ордером на арешт, а також про право інформувати третіх осіб про перебування під вартою, право спілкуватися з третіми особами та з представниками консульства під час перебування під вартою, яка забезпечує загальне право на доступ до адвоката для підозрюваних чи обвинувачених осіб.

Директива Європейського Парламенту і Ради 2016/800/ЄС від 11 травня 2016 року про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими в кримінальних провадженнях передбачає додаткові гарантії для дітей через їхню вразливість, зокрема, право на адвоката з моменту першого допиту або будь-якої слідчої дії.

Діти повинні мати доступ до адвоката без затримок, особливо перед їхнім першим допитом поліцією чи іншими слідчими органами. На відміну від дорослих, діти не можуть відмовитися від цього права, і національне законодавство повинно забезпечувати ефективну можливість скористатися правом на адвоката.

У випадках, коли діти або їхні представники не обрали адвоката, адвокат має бути призначений судом. Відсутність адвоката означає, що допит або слідчі дії повинні бути відкладені. Виключення можуть застосовуватися тільки на основі індивідуального розгляду обставин справи і за суворих умов, які враховують інтереси дитини.

Національне законодавство, яке дозволяє проводити допити дітей без присутності

адвоката, суперечить вимогам Директиви 2016/800. Суд повинен перевірити відповідність національних норм вимогам ЄС. Принцип пріоритету права ЄС зобов'язує національні суди тлумачити національне законодавство таким чином, щоб воно відповідало праву ЄС. Якщо це неможливо, національні суди повинні самостійно не застосовувати суперечливі національні положення, навіть без попереднього скасування таких норм законодавчими чи іншими органами.

Положення ст. 6(1)-(3) Директиви 2016/800 повинні тлумачитися як такі, що виключають національне законодавство, яке не передбачає обов'язкову присутність адвоката для дітей перед їхнім допитом або дозволяє проводити допити без адвоката (пункти 97-121).

II. Також Суд ЄС розглянув питання, яке полягало в тому, чи виключають положення ст. 2(1) і (3) Директиви 2016/800 національне законодавство, яке автоматично позбавляє права на адвоката осіб, які були дітьми на момент початку кримінального провадження, але досягли 18 років, якщо це законодавство не дозволяє оцінити доречність застосування директиви з урахуванням всіх обставин справи.

Суд ЄС зауважив, що положення Директиви 2016/800 застосовуються до дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими, і залишаються в силі до остаточного вирішення питання про їхню винуватість, включаючи призначення покарання та розгляд апеляцій.

Якщо особа була дитиною на момент початку кримінального провадження, але згодом досягла 18 років, директива все ще може застосовуватися, якщо це доречно з урахуванням усіх обставин справи, включаючи зрілість і вразливість особи.

Особи, які були дітьми на момент початку кримінального провадження, продовжують користуватися правами, передбаченими директивою, включаючи право на допомогу адвоката, навіть після досягнення 18 років, якщо це доречно.

Якщо застосування Директиви 2016/800 не є доречним, особи, які досягли 18 років, підпадають під нормативне регулювання інших

директив, які застосовуються незалежно від віку.

Застосування директиви до осіб, які досягли 18 років під час провадження, залежить від конкретних обставин кожної справи. Однак, держави-члени не можуть загально та абстрактно позбавляти осіб, які досягли 18 років, прав, наданих директивою, без оцінки кожної конкретної справи.

Держави-члени вправі вирішити не застосовувати директиву до осіб, які досягли 21 року, але не можуть встановлювати абсолютне вікове обмеження по досягненню особою 18 років. Тому, національне законодавство, яке автоматично позбавляє права на адвоката осіб, які досягли 18 років під час кримінального процесу, порушує директиву, якщо воно не дозволяє враховувати усі обставини справи. У цьому випадку польське законодавство передбачає, що участь адвоката в процесі не є обов'язковою після досягнення 18 років.

Суд повинен тлумачити національні положення про право доступу до адвоката відповідно до права ЄС, щоб забезпечити його ефективність. Якщо це неможливо, суд повинен відмовитися від несумісних національних положень.

Отже Суд ЄС виснував, що відповідь на питання полягає в тому, що директива виключає національне законодавство, яке автоматично позбавляє права на адвоката осіб, які були дітьми на початку кримінального провадження, але досягли 18 років, якщо це законодавство не дозволяє враховувати усі обставини справи (пункти 122-136).

III. Далі Суд ЄС розглянув питання, чи виключає ст. 4(1) Директиви 2016/800 національне законодавство, яке не забезпечує надання дітям-підозрюваним або обвинуваченим, разом з особами, що несуть за них батьківську відповідальність, інформації про їхні права у простій і доступній формі до першого допиту. Директива 2016/800 має на меті забезпечити, щоб діти розуміли і могли слідкувати за кримінальним процесом.

Згідно з Директивою 2016/800, коли дитина дізнається, що вона є підозрюваним чи обвинуваченим, держави-члени мають

забезпечити їй швидке інформування про її права відповідно до положень Директиви 2012/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2012 року про право на інформацію в кримінальному провадженні. Це включає такі права, як доступ до адвоката, правова допомога, інформація про обвинувачення, переклад і право на мовчання.

Інформація, яку діти повинні отримати, включає право на допомогу адвоката, право на інформування особи, що несе батьківську відповідальність, та право на супровід цієї особи на різних стадіях кримінального провадження.

Інформація повинна надаватися дітям швидко, тобто не пізніше ніж до їхнього першого допиту. Це є важливим для забезпечення ефективності їхніх прав.

Право на інформацію повинно бути реалізовано на ранньому етапі провадження. Це забезпечує, що права дітей на захист і справедливий суд можуть бути реалізовані з самого початку.

Інформація повинна бути надана дітям у простій і доступній формі, з урахуванням їхніх специфічних потреб і вразливостей. Це включає, що діти повинні зрозуміти свої права до того, як їх допитає поліція чи інші правоохоронні органи.

Якщо національне законодавство використовує стандартний документ для дорослих, цей документ не відповідає вимогам для дітей, оскільки не враховує специфічні потреби дітей і не є достатньо доступним для них.

Суд ЄС підкреслив, що національні положення, які не відповідають вимогам директиви, повинні бути відхилені. Директива 2016/800 виключає будь-яке національне законодавство, яке не забезпечує надання дітям інформації про їхні права до першого допиту у зрозумілій та доступній формі (пункти 137-158).

IV. Нарешті, Суд ЄС розглянув питання тлумачення ст. 18 і 19 Директиви 2016/800. Питання полягає в тому, чи зобов'язані суди не брати до уваги обвинувальні показання дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими,

отримані під час допиту поліцією з порушенням їхніх прав, передбачених цією директивою.

Суд ЄС звернув увагу на те, що в конкретному випадку національний суд виключив докази, отримані на стадії досудового розслідування без участі адвоката, і ставить питання, чи дозволяє ст. 19 Директиви 2016/800 національному законодавству не визнавати недопустимими такі докази. Згідно зі ст. 19, держави-члени мають забезпечити наявність ефективного засобу захисту прав дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальних провадженнях, у разі порушення цих прав. Ця стаття не регулює, які наслідки суд має вивести з недотримання прав при оцінці допустимості доказів.

Такі ж положення є у Директивах 2012/13 та 2013/48, але вони не впливають на національні правила щодо допустимості доказів, адже регулюють лише повагу до прав захисту та справедливості процесу.

Відповідно до чинного законодавства ЄС, питання допустимості доказів, отриманих із порушенням прав, залишається в компетенції національного законодавства. Національні правила мають відповідати принципам еквівалентності та ефективності. А саме, такі процесуальні норми не повинні бути менш сприятливими, ніж правила, що регулюють аналогічні національні провадження (принцип еквівалентності), та не повинні робити здійснення прав, наданих правом ЄС, неможливим на практиці або надмірно ускладненим (принцип ефективності).

Національні правила щодо допустимості доказів спрямовані на те, щоб незаконно отримана інформація не завдала шкоди підозрюваному. Суд має оцінювати ризики порушення принципу змагальності та права на справедливий судовий розгляд.

Право на інформацію та право на доступ до адвоката, закріплені у Директиві 2016/800, конкретизують фундаментальні права на справедливий судовий розгляд, закріплені в ст. 47 (Право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд) і ст. 48 (Презумпція невинуватості та право на захист) Хартії основних прав ЄС.

Право ЄС не зобов'язує держави-члени передбачати можливість для суду визнавати недопустимими обвинувальні докази, що містяться у показаннях, наданих дитиною під час допиту поліцією з порушенням прав, встановлених Директивою 2016/800, за умови, що суд у кримінальному провадженні має можливість, по-перше, перевірити дотримання цих прав з урахуванням ст. 47 та 48(2) Хартії, і, по-друге, зробити всі необхідні висновки з такого порушення, зокрема щодо доказового значення отриманих за таких обставин доказів.

Національний суд має перевірити, чи відповідають національні положення вимогам ЄС, і якщо необхідно, тлумачити їх у відповідності до законодавства ЄС. У разі неможливості такого тлумачення суд з огляду на пряму дію положень ст. 6 Директиви 2016/800 може не застосовувати несумісні національні положення.

Отже, ст. 19 Директиви 2016/800 слід тлумачити як таку, що не перешкоджає національному законодавству не визнавати недопустимими обвинувальні докази, отримані під час допиту дитини без доступу до адвоката, за умови, що суд може перевірити дотримання цього права та зробити відповідні висновки щодо доказів, отриманих за цих обставин (пункти 159-176).

Отже на цих підставах Суд ЄС постановив:

1. Стаття 6(1)–(3) Директиви 2016/800, у світлі ст. 18 цієї директиви, має тлумачитися як така, що виключає національне законодавство, яке, по-перше, не передбачає обов'язкової участі адвоката – призначеного судом за необхідності – для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими, до їх допиту поліцією або іншими правоохоронними чи судовими органами, і, щонайпізніше, до їх першого допиту, і, по-друге, дозволяє допит таких дітей як підозрюваних без присутності адвоката під час допиту.

2. Стаття 2(1) і (3) Директиви 2016/800 має тлумачитися як така, що виключає національне законодавство, яке передбачає, що право на допомогу адвоката, призначеного судом, автоматично припиняється для осіб, які були дітьми на момент початку проти

них кримінального провадження, але згодом досягли 18 років, якщо таке законодавство не дозволяє визначити, чи є застосування цієї директиви або деяких її положень, а отже, і прав, передбачених у ній, доцільним з урахуванням усіх обставин справи, включно з рівнем зрілості та вразливості цих осіб.

3. Стаття 4(1) Директиви 2016/800, у поєднанні зі ст. 5(1) цієї директиви, має тлумачитися як така, що виключає національне законодавство, яке не передбачає, що діти, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальних провадженнях, повинні отримувати разом з особами, яка несуть за них батьківську відповідальність, щонайпізніше перед їх першим допитом поліцією або іншим правоохоронним чи судовим органом, інформацію про свої права у простій та доступній формі, що враховує специфічні потреби та вразливість таких дітей, відповідно до ст. 3 Директиви 2012/13, а також про права, встановлені Директивою 2016/800.

4. Стаття 19 Директиви 2016/800 має тлумачитися як така, що не виключає національне законодавство, яке в кримінальних провадженнях не дозволяє суду визнавати недопустимими обвинувальні докази, що містяться у показаннях, наданих дитиною під час допиту поліцією з порушенням права на доступ до адвоката, передбаченого ст. 6 Директиви 2016/800, за умови, що суд у кримінальному провадженні має можливість, по-перше, перевірити, чи було дотримано це право у світлі ст. 47 і ст. 48(2) Хартії основних прав ЄС, і, по-друге, зробити всі необхідні висновки з такого порушення, зокрема щодо доказового значення отриманих за таких обставин доказів (<https://sud.ua/uk/news/blog/310294-pravonepovnitnikh-u-kriminalnomu-provazhenni-analiz-rishennya-sudu-spravedlivosti-yes-u-spravi-c-603-22-ms-ta-inshi>). – 2024. – 13.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Дмитро Лубінець, уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Як вирішити проблему пенсійного забезпечення переселенців із Криму: законодавчі ініціативи

Анексія Криму та Севастополя Російською Федерацією в березні 2014 року поставила тисячі українських пенсіонерів перед невизначеністю. Відсутність доступу до пенсійних виплат, які вони отримували до анексії, створила серйозну соціальну кризу. Через розірвання дипломатичних відносин з Росією стало неможливо отримувати документи про припинення виплат із РФ, що було обов'язковим для поновлення пенсій в Україні. Багато переселенців не мали юридичного механізму для підтвердження свого статусу, а тому втратили право на пенсію.

Законодавчі ініціативи для відновлення виплат

Український Уряд розробив кілька законодавчих ініціатив для розв'язання цієї проблеми. Основною була постанова Кабінету Міністрів та Пенсійного фонду України, яка дозволяє продовження виплат пенсій за умови отримання відповідної інформації з РФ. Однак через відсутність співпраці з російськими органами, Пенсійний фонд не міг отримати необхідні документи. У результаті розробили Закон №3674, який дозволяє підтвердити неотримання пенсії з РФ шляхом подачі особистої заяви до Пенсійного фонду України.

Яка роль Офісу Омбудсмана? Роз'яснюю

Офіс Омбудсмана України відіграє ключову роль у захисті прав переселенців. Ми неодноразово зверталися до Уряду з вимогою врегулювати пенсійне питання. У своїх щорічних і спеціальних доповідях порушував питання дискримінації пенсіонерів із Криму та Севастополя. Зокрема, запропонував усунути норму, що вимагає підтвердження від російських органів, аби особа могла отримати українську пенсію. Адже ця норма була визнана дискримінаційною: українці, що залишили анексовані території, не можуть отримати такі документи.

Законопроект № 9453 та його вплив

Відтак Міністерство соціальної політики України розробило Законопроект №9453, який

став важливим кроком у розв'язанні проблеми пенсійного забезпечення. Він передбачає пропорційне обчислення страхового стажу для осіб, які працювали за межами України. Це дає можливість більшій кількості громадян отримати пенсії, навіть якщо їхній трудовий стаж був набраний в анексованому Криму. У квітні 2024 року Верховна Рада України ухвалила законопроект, що дозволило переселенцям отримати право на пенсійні виплати, не залежачи від підтверджень з РФ.

Подальші кроки та нормативно-правове врегулювання

Після прийняття Закону № 3674 Кабінет Міністрів зобов'язаний розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок виплати пенсій переселенцям. Офіс Омбудсмана надіслав лист до Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала з метою пришвидшити розроблення та прийняття вище згаданих норм. Зміни також торкнуться порядку призначення та поновлення виплат особам, що перемістилися з тимчасово окупованого Криму на підконтрольну Україні територію. Ці кроки спрямовані на забезпечення соціального захисту переселенців та відновлення їхніх пенсійних прав.

Висновки та подальші перспективи

Ухвалення Закону №3674 стало важливим досягненням у відновленні пенсійних прав переселенців з анексованих територій. Проте проблема залишається складною і потребує подальшого розвитку нормативно-правової бази. Необхідно забезпечити ефективне підтвердження відсутності виплат із РФ та оперативне впровадження нових норм. Офіс Омбудсмана продовжує тримати це питання на контролі, спонукаючи Уряд до швидкого розв'язання проблеми та захисту соціальних прав переселенців (https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/635022_yak_virishiti_problemu_pensiynogo.html). – 2024. – 16.09).

Блог на сайті: «Lb.ua»

Про автора: Світлана Михайлишин, експертка, юристка, менеджерка програм Центру ЮрФем

Як невідкладні проміжні репарації можуть вже зараз підтримати постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною?

Репарації – це комплекс заходів, які ставлять перед собою за ціль усунути завдану шкоду особам внаслідок воєнних дій. Їхньою метою є надати різного роду допомогу (медичну, психологічну, юридичну, фінансову, соціальну тощо), яка підтримає постраждалих і сприятиме подоланню ними наслідків війни.

Репарації часто асоційовані лише з грошовими виплатами – компенсаціями. Насправді ж, бувають різних видів:

компенсація: власне, фінансові відшкодування для звернення до медичних закладів, для доступу до юридичних послуг, відновлення пошкодженого житла, можливості купівлі втраченого майна тощо;

реституція: буквально означає процес максимально можливого відновлення становища до того, що існувало до порушення прав людини: до війни та скоєння воєнних злочинів. Найчастіше пов'язана з відновленням документів, житла, майна, але також може бути реалізована через відновлення інфраструктури в пошкоджених районах міста, наприклад;

реабілітація: може бути медичною, психологічною, стосуватися працевлаштування, освіти, підвищення кваліфікації тощо;

сатисфакція: означає визнання суспільством і державою шкоди, якої зазнали постраждалі від війни (отримання статусу, пілґ, ба навіть обізнаність населення та встановлення меморіалів, справедливості і притягнення кривдників до відповідальності);

гарантії неповторення: навряд чи є реальна змога гарантувати, що війна ніколи не повториться, але держава повинна вживати заходів, які зменшуватимуть цю ймовірність (зміцнення військової потужності, налагодження виготовлення зброї, реформування сектору безпеки та інше), а також не допустити неналежне та неефективне надання допомоги постраждалим з боку державних органів, постійно навчаючи фахівців/чинь й удосконалюючи сервіси.

Проте забезпечення вищезгаданих форм репарацій є довготривалим процесом, а люди,

що зазнали впливу війни (зокрема постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з війною) – потребують негайної допомоги тут і зараз. Таку потребу можуть закривати невідкладні проміжні репарації, про що й поговоримо детальніше.

То що таке невідкладні проміжні репарації?

Постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, часто потребують термінової допомоги. Злочин завдає сильної психологічної травми, яка спричиняє почуття страху, перманентної тривоги, сорому тощо. Людина за таких обставин має необхідність негайної психологічної підтримки з боку фахівця чи фахівчині.

Люди, зазнавши сексуального насильства, пов'язаного з війною, зустрічаються з численними викликами в своєму буденному житті. Отримання будь-якої допомоги утруднене не лише внутрішньою психологічною травмою, але й суспільним осудом та стигмою. Тому часто відвідування приватної клініки є більш сприятливим, ніж державної, до прикладу. Також це термінова необхідність придбання засобів до існування, як от одягу, мобільного телефону, пошук і оплата тимчасового місця перебування (яке доводиться змінити через різні обставини: чи то тимчасову окупацію, чи то через нагадування про вчинений злочин).

Восени 2023 року народні депутати та депутатки розробили Проект Закону “Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації” № 10132. Такий законопроект якраз і введе (за умови його прийняття) в українське законодавство термін невідкладних проміжних репарацій.

До розробки законопроекту також доєдналися люди, що пережили сексуальне насильство, пов'язане з війною. Це важливо, тому що забезпечує реалізацію принципу “нічого для нас без нас”. Питання репарацій є не лише комплексним, але й індивідуальним, а тому потребує врахування різних запитів та коментарів. Наша організація – ГО “ЮрФем”

– теж активно працювала над положеннями цього законопроекту.

Проект Закону визначає такі репарації як “заходи, спрямовані на усунення наслідків протиправних діянь шляхом надання особам, постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та членам сімей загиблих (померлих) таких осіб доступу до адекватних і ефективних засобів правового захисту, компенсації, реабілітації, сатисфакції та реституції”.

Хто зможе отримати невідкладні проміжні репарації?

Невідкладні проміжні репарації згідно Проекту Закону № 10132 зможуть отримати:

особи, які зазнали сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України;

діти, народжені внаслідок сексуального насильства;

члени сім'ї загиблої постраждалої особи (батьки, один з подружжя, людина, яка проживала з постраждалою особою однією сім'ю, діти та інші).

Як? Коротко про процедуру.

Концепція невідкладних проміжних репарацій, власне, відрізняється від концепції репарацій загалом, тому що є простішою і швидшою процедурою. Для забезпечення процесу надання такого роду репарацій має бути створена спеціальна комісія – Комісія з розгляду питань, пов'язаних з визнанням осіб постраждалими.

До Комісії, зокрема, входитимуть представники та представниці громадських об'єднань, які мають досвід у сфері захисту прав та надання допомоги особам, які постраждали від гендерно зумовленого або сексуального насильства, у тому числі організацій, які представляють постраждалих.

Людині необхідно подати заяву до Комісії (за бажання, в електронному вигляді), і після позитивного рішення вона зможе отримати невідкладні проміжні репарації.

Важливо зауважити, що отримання такої негайної допомоги не залежить від того, чи звернулася людина, яка зазнала насильства,

до правоохоронних органів чи суду, чи притягнули винного до відповідальності, чи затримали кривдника тощо. Водночас звернення до Комісії не суперечить можливості постраждалої особи подальшого звернення до правоохоронних органів або отримання репарацій за іншими процедурами і залишає таку опцію відкритою.

На меті – аби весь процес відбувся з максимальною турботою до постраждалих осіб, які в ньому перебуватимуть: з увагою до безпеки людини та її особистих даних, психологічного спокою, а також передбачуваності процедури (фахівці та фахівчині супроводжуватимуть людину на кожному етапі, пояснюватимуть усе простою та доступною мовою).

Що передбачатимуть невідкладні проміжні репарації?

Вразі прийняття Закону, невідкладні проміжні репарації, серед іншого, охоплюватимуть таку допомогу:

право на отримання невідкладної компенсації (її розмір буде згодом визначений Кабінетом Міністрів України);

отримання людиною повної та вичерпної інформації про свої права та про можливості їх реалізувати;

право безоплатно пройти реабілітацію незалежно від місця проживання та відповідно до потреб (включно з комплексом медичних, психосоціальних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій);

право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, за рахунок осіб, які її заподіяли.

Реалізація такої процедури передусім свідчатиме про орієнтованість України на захист прав людини і турботу про громадян та громадянок. Це про видимість негайних потреб постраждалих і про превентивні заходи недопущення настання непоправних наслідків від отриманої травми (https://lb.ua/blog/svitlana_mykhailyshyn/635180_yak_nevidkladni_promizhni_reparatsii.html). – 2024. – 17.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Ольга Шаповал, виконавча директорка Kharkiv IT Cluster

Спільна публічна позиція провідних об'єднань IT-галузі: Diiia City Union, Diiia City United, Асоціації IT Ukraine, Kharkiv IT Cluster, Lviv IT Cluster.

IT-індустрія України під загрозою. Інвестори занепокоєні можливим підвищенням податків у Дія. City

Міжнародні та українські інвестори та IT-бізнес в Україні висловлюють серйозне занепокоєння щодо можливого підвищення податків для фахівців резидентів Дія City, ініційованого українським урядом та підтриманим профільним комітетом Верховної Ради. Законопроект №11416-д, який передбачає підвищення військового збору до 5%, порушує раніше гарантовані державою стабільні умови оподаткування та загрожує втраті довіри до України з боку іноземних партнерів. IT-спільнота наголошує, що ці зміни можуть призвести до виходу компаній з правового режиму Дія City, релокації основної активності IT бізнесу в інші юрисдикції, зниження конкурентоспроможності та втрати інвестицій, ставлячи під загрозу існування та роботу галузі в Україні.

Ухвалення законопроекту у запропонованому вигляді значно погіршить інвестиційний клімат для IT-галузі в Україні. Згідно із Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», держава гарантувала незмінність умов для режиму Дія City протягом 25 років.

Непередбачувані зміни б'ють по довірі інвесторів та загрожують IT-галузі

На думку представників IT-індустрії, що орієнтована на експорт та є одним із ключових джерел наповнення державного бюджету під час війни, раптові зміни інвестиційного режиму та податкова невизначеність стають серйозним викликом. Це може призвести до відтоку міжнародних інвестицій та зниження довіри до держави з боку іноземних партнерів.

Ключові гравці IT-ринку закликають до суттєвого доопрацювання законопроекту №11416-д та вимагають невідкладно провести спільну робочу зустріч з представниками профільних комітетів Верховної Ради, Міністерством цифрової трансформації, Міністерством економіки, Офісом Президента України, Радою з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану та Національною інвестиційною радою. Листи із закликом до діалогу вже направлено до відповідних державних органів.

Чому новий законопроект є загрозою для всієї IT-індустрії в Україні

Гарантії стабільності умов в Дія City протягом 25 років, які передбачені законом, неодноразово озвучувались інвесторам керівництвом держави. Норми законопроекту №11416-д, що фактично змінюють умови режиму Дія City, призведуть до негативних наслідків, зокрема:

Погіршення конкурентоспроможності українських компаній на міжнародному ринку через підвищення собівартості послуг.

Вихід багатьох компаній з правового режиму Дія City.

Вимог інвесторів щодо релокації діяльності в інші юрисдикції з меншим рівнем ризиків, пільговим режимом та вищим рівнем податкової передбачуваності.

Невикористання гіг-контрактів як форми співпраці через втрату податкової ефективності.

За оцінками експертів, якщо податкові зміни будуть запроваджені, це може призвести до падіння IT-галузі до 30% вже у 2025 році, масових звільнень, скорочення кількості робочих місць, погіршення торговельного балансу та зменшення валютної виручки, податкових надходжень.

Вимога доопрацювання та пропозиції щодо покращення

На думку представників індустрії, законопроект №11416-д потребує суттєвого доопрацювання, оскільки він не вирішує проблеми тіньової економіки, натомість підвищує податкове навантаження на прозорий та відповідальний бізнес, який сумлінно сплачує податки. Натомість держава може

зосередитися на скороченні невійськових витрат та детінізації економіки:

Реформування податкової та митної системи.

Контроль за адмініструванням існуючих податків та зборів.

Боротьба з тіньовими секторами підакцизних товарів.

Скорочення неефективних державних витрат та програм.

Мивпевнені, що широка зустріч представників IT-індустрії з представниками держави, Радою з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану, Національною інвестиційною радою, з долученням міжнародних партнерів, аналітичних центрів дозволить знайти рішення щодо зміни підходу до фінансування дефіциту бюджету та дотримання наданих державою гарантій для інвесторів (https://censor.net/ua/blogs/3510313/spilna_publichna_pozytsiya_providnyh_obyednan_itgaluzi_dia_city_union_dia_city_united_asotsiatsiyi). – 2024. – 17.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Роман Бабій, український правник, політик, народний депутат України IX скликання, член Комітету Верховної Ради України з питань правової політики

Узаконене рейдерство під час війни. Що не так із законопроектом №9549

Здавалося б, що може бути поганого у спрощенні процедури відведення земельних ділянок для розвитку цифрової інфраструктури? Наче ж правильна та хороша ідея. Допоки комусь не спаде на думку таким чином узаконювати привласнення чужої приватної нерухомості без права на судове оскарження цих дій.

Відбувається це по вже опробованій неодноразово схемі, коли в закон із гарною ідеєю і красивою назвою між першим та другим читанням пхають «шкурнякову» правку, яка повністю дискредитує і законопроект, і саму ідею, яка в ньому закладається. А потім кажуть: «Якщо ви за це не проголосуєте, то ви проти цієї гарної ідеї і проти того, щоб Україна вистояла у війні».

Ми з колегами давно помітили: чим красивіша назва законопроекту, тим уважніше його треба читати. Особливо правки, які з'являються до другого читання. Бо саме вони і стають «деталлями», в яких ховається диявол.

Що сталося?

Голова земельного комітету нардеп Олександр Гайда вніс до законопроекту №9549 правку, що надає державі можливість забирати під час війни приватну та комунальну нерухомість по дуже спрощеній процедурі за рішенням Закарпатської ОДА, яке потім «освячується» Кабміном. За відібране майно передбачена компенсація із держбюджету, але колись потім і можливо.

Законопроект пропонує запустити такий собі «пілотний проект» лише в Ужгородському районі Закарпатської області. Цьому пілотному проекту присвячена окрема чимала стаття в законі.

Не буду переказувати в деталях весь той треш, який може стати законом. Розкажу про «найяскравіше»:

– Забирати нерухомість можна з мотивів суспільної необхідності для стратегічних підприємств та доріг. В чому саме може бути ця необхідність, в законі не уточнюється. Але будьте певні, Закарпатська ОДА і Кабмін щось придумують. Бо саме ОДА визначає необхідність, а Кабмін її затверджує.

– Забрати можуть будь-яку нерухомість, в т.ч. і житлову (правда для житлової передбачається судова процедура).

– Якщо для «суспільної необхідності» потрібна лише частина ділянки, на такі дрібниці держава не розмінюється – забирати будуть всю ділянку. Тобто достатньо «обґрунтувати», що треба кілька соток ділянки, а забиратимуть ділянку площами декілька гектарів. І якщо вірити закону, це нормально.

– Спочатку держава забирає нерухомість, а потім протягом 6 місяців виплачують визначену суму грошей (для житлової нерухомості – спочатку гроші, а потім забирають). Але це лише тоді, якщо в бюджеті будуть на це гроші. А якщо ні, то йдуть судитися за ці гроші і ставайте у величезну чергу кредиторів держави. Дуже зручно (для тих хто забирає).

– Про те, що Закарпатська ОДА «поклала око» на вашу нерухомість власника можна повідомити поштою (для цього навіть не обов'язково, щоб він отримав лист) або на сайті (!) регіональних медіа та ОДА.

– Після завершення воєнного стану ця відібрана нерухомість, звичайно ж, не повертається власникам.

– Ці правила діють під час воєнного часу та ще 2 роки після його закінчення, але не довше 01.01.2027 р.

– І «вишенька на торті». Рішення та дії Закарпатської ОДА щодо відібрання нерухомості забороняється оскаржувати до суду! Це пряме порушення ст. 55 Конституції, яка гарантує громадянам право оскарження до суду, що не може бути обмежене в умовах воєнного стану.

Можна було би назвати це узаконеним державним рейдерством. Але це навіть гірше. Бо проти рейдерських дій можна захиститися в судах, а власникам нерухомості в Ужгородському районі Закарпатської області – ні.

Чим ще все це небезпечно?

Крім, звісно, порушення Конституції, яка, на жаль, «на паузі», та ігнорування основ права власності, яке захищається Конвенцією з прав людини і основоположних свобод?

У разі успішного втілення цього «пілотного проекту» відкривається «скриня Пандори». Завтра можуть бути спроби запровадити це в місцевості, де ви живете. Будь-де, де є цікаві для влади об'єкти нерухомості, які можна буде просто і без значних майнових втрат забрати начебто для «суспільної державної необхідності під час війни». А потім, не виключено, і по всій Україні. Всі, хто проти, «поширюють російські наративи і не хочуть перемоги України у війні».

Ми з командою «Розумної політики» подали проекти блокуючих постанов до цього законопроекту. Вимагатимемо скасування ухваленого Радою рішення. Хоча з огляду на практику прогнози невтішні. Зазвичай на розгляд таких постанов у залі парламенту залишається кілька десятків депутатів, бо монобільшість не зацікавлена в їх прийнятті.

Є ще надія на вето Президента щодо цього трешового законопроекту. Сподіваємося,

що здоровий глузд переможе хоча б цього разу (https://censor.net/ua/blogs/3510382/sproschennya_protседuri_vdvedennya_zemelnih_dlyanok). – 2024. – 17.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Перезавантаження митниці, ратифікація двох міжнародних договорів для виділення Франції пільгових кредитів Україні у сфері охорони здоров'я, повторне перше читання законопроекту про підвищення податків – детально про усі 9 законів, розглянутих Верховною Радою 17 вересня:

1. Законом 0287 ратифікували Рамковий договір між Урядом України та Урядом Французької Республіки щодо офіційної підтримки проєкту з влаштування модульних лікарень, у зв'язку з яким передбачається залучення пільгового кредиту від Франції на максимальну суму в розмірі 35 млн євро, що надається з метою фінансування реалізації проєкту з влаштування модульних лікарень.

2. Законом 0288 ратифікували Рамковий договір між Урядом України та Урядом Французької Республіки щодо офіційної підтримки проєкту з модернізації діагностики та лікування раку молочної залози, у зв'язку з яким передбачається залучення пільгового кредиту від Франції на максимальну суму в розмірі 11 621 200 євро, що надається з метою фінансування реалізації проєкту з модернізації діагностики та лікування раку молочної залози в Україні, що в свою чергу передбачає оснащення закладів охорони здоров'я сучасним медичним обладнанням.

3. Законопроєктом 11520, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували заборонити здійснювати публічні закупівлі у громадян Росії, Білорусі та Ірану (крім тих, що проживають на території України на законних підставах) та компаній цих країн та тих, що належать їхнім громадянам, додати до способів закупівель, окрім тих, що існують наразі,

визначені зарезервовані контракти, процедуру інноваційного партнерства, динамічні системи закупівель, спільні закупівлі, агреговані закупівлі і прибрати спрощені закупівлі, запровадити можливість застосування відкритих торгів зі зменшеними строками проведення, визначити правила та умови проведення конкурсу проєктів за допомогою електронної системи закупівель, запровадити використання варіантів, що являють собою альтернативну тендерну пропозицію; встановити, що при вартості предмета закупівлі робіт від 200 тисяч до 1,5 мільйона гривень замовник повинен дотримуватися принципів здійснення закупівель та може здійснити закупівлю без використання електронної системи закупівель з обов'язковим оприлюдненням в електронній системі закупівель звіту про закупівлю тощо.

4. Законопроєктом 11416-д, прийнятим у повторному першому читанні за основу, запропонували тимчасово, до кінця року, у якому закінчиться воєнний стан, підвищити ставку військового збору для платників, який його уже сплачують, з 1,5% до 5%, і встановити військовий збір у 1% від доходу для платників єдиного податку третьої групи і у 10% від мінімальної заробітної плати для ФОП першої, другої та четвертої групи, а також на постійній основі встановити базову ставку податку на прибуток підприємств для небанківських фінансових установ (крім страховиків) на рівні 25% (раніше – тільки для банків), передбачити сплату авансових внесків з податку на прибуток АЗС і встановити щомісячне (замість щоквартального) подання звітності з ПДФО та ЄСВ, а також встановити (додатково до версії законопроекту, яка була під час першої спроби першого читання) ставку 50% податку на прибуток банків у 2024 році.

5. Законопроєктом 11225, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували виключити обов'язок людини проходити медичний огляд в МСЕК та передбачити її право визначати форму своєї участі в засіданні МСЕК (особисто чи онлайн); передбачити обов'язок МСЕК взаємодіяти з міждисциплінарною реабілітаційною командою (МДРК), своєчасно приймати рішення щодо підтвердження стійкого

обмеження життєдіяльності та встановлення статусу «особа з інвалідністю» або «дитина з інвалідністю»; вносити до централізованого банку даних з проблем інвалідності (ЦБІ) та до електронної системи охорони здоров'я (ЕСОЗ) інформацію про повнолітніх осіб, які пройшли медико-соціальну експертизу.

6. Законопроектом 11345, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували визначити ДСНС національним координатором участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу відповідно до Угоди між Україною та ЄС, а також порядок надання допомоги в його рамках, повноваження органів місцевого самоврядування щодо створення центрів безпеки; надати Уряду повноваження із унормування функціонування загальнодержавної автоматизованої системи оповіщення про надзвичайні ситуації; деталізувати норми щодо створення фонду захисних споруд цивільного захисту; цифровізувати процес атестації аварійно-рятувальних служб та рятувальників; створити електронний реєстр пожежно-рятувальних підрозділів; уточнити перелік заходів реагування у разі порушень суб'єктами господарювання встановлених вимог у сфері пожежної та техногенної безпеки; уточнити порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації органів управління та сил цивільного захисту.

7. Законопроектом 12023, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували дозволити іноземцям та особам без громадянства, після проходження спеціальної перевірки, укладати контракти для проходження служби в ЗСУ, Нацгвардії та Державній спеціальній службі транспорту, а також запровадити з цією метою Центр рекрутингу з прийому іноземців та осіб без громадянства. Також запропонували тимчасово, до закінчення воєнного стану, дозволити службу іноземців та осіб без громадянства у ГУР Міноборони.

8. Євроінтеграційним законопроектом 11484, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували положення Кримінального та Кримінального процесуального кодексів привести у відповідність до норм нещодавно

ратифікованого Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зокрема, доповнити Кримінальний кодекс злочинами проти людяності (з відповідальністю аж до довічного позбавлення волі); встановити особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників, додати до визначення геноциду заподіяння психічного розладу, збільшити строки покарання за злочин агресії (який наразі називається агресивною війною) до довічного позбавлення волі, передбачити, що у ряді статей кодексу під судом та суддями слід, крім судів та суддів України, розуміти також і Міжнародний кримінальний суд, його суддів і посадових осіб.

9. Законом 6490-д, прийнятим у цілому, запровадили прозорий конкурсний відбір на посаду Голови Держмитслужби із залученням міжнародних експертів з високим рівнем професійних компетенцій до конкурсної комісії, надали право Голові Держмитслужби формувати команду, включаючи призначення заступників та інших керівників, без необхідності погодження з Міністром фінансів, передбачили проведення щорічного зовнішнього аудиту, результати якого можуть стати підставою для звільнення Голови Держмитслужби, запровадили проведення одноразової атестації посадових осіб митних органів, що визначатиме їх відповідність займаній посаді (https://censor.net/ua/blogs/3510398/perezavantajennya_mytnytsi_ratyfikatsiya_dvoh_mijnarodnyh_dogovoriv_dlya_vydilennya_frantsiyeyu_pilgovyih). – 17.09).

Блог на сайті «LB.ua»

Про автора: Євгенія Божко, співвласниця компанії Є-ЧЕК, співзасновниця Об'єднання сервіс-провайдерів програмних РРО України

Битва за довіру: як економічному блоку встояти перед податковими викликами в часи випробовувань

За даними ДПС, 48% штрафів за помилки у 1-2 кварталі 2024-го пов'язані з помилками в чеках. Це 8,9 тисячі штрафів на 2,1 млн гривень. Відповідно, лиш 52 відсотки порушень (9,6 тис.) пов'язані з нефіскалізацією. Втім сума за такі порушення в понад 1000 разів більша – 2,7 мільярда.

Тобто стежка податківця розходиться на два напрямки – штрафують як тих, хто свідомо порушив вимоги з фіскалізації чи спотворив чек, так і тих, хто випадково помилився.

Тисячі штрафів за помилку – це дуже багато. Адже за кожним таким штрафом – “білий” підприємець. І всі ці підприємці вважають себе несправедливо покараними, адже вони виконали вимоги з фіскалізації, сплатили всі податки, і вся їхня вина в одруківці..

Водночас тисячі штрафів за не фіскалізацію – це навпаки, дуже мало. Адже на жаль реальність демонструє що штрафи не лякають власників підпільних цигаркових фабрик та несертифікованих автозаправних комплексів. Вони як раніше привласнювали акциз та шкодили чесним бізнесам, так і роблять це зараз.

Чому взагалі штрафують за помилки в чеках

За самою логікою податкового контролю помилка в чеку не має розглядатись як підстава не вважати документ розрахунковим. Адже навіть якщо підприємець помилився при заповненні фіскального документа, він все одно сплатив податки і чесно виконав вимоги з фіскалізації. Виключення, лише якщо інформацію в чеку було спотворено.

Втім наразі помилка в чеку (до прикладу, переплутані поля даних) за штрафними наслідками прирівнюється до невідачі чеку взагалі. Що, звичайно, виглядає досить кричуще.

Зазначу, як Асоціація провайдерів програмних РРО України ми звертались до Міністерства фінансів з пропозицією внести відповідні зміни до Наказу 13. Ми очікували пом'якшення політики штрафів в цьому напрямку, втім досі наші пропозиції не були враховані в проєкті. Їх врахування – значний фактор довіри, яка вкрай зараз важлива державі, про що я розповім далі.

Чому бізнес має довіряти державі, а держава бізнесу

Темою останніх двох місяців став податковий законопроект. Зміни в ньому, публічні і неопублічні, наче лакмусовий папірець проявили процеси, які турбують бізнеси.

Законопроект № 11416-д з самого початку розглядався як один з засобів пошуку джерел додаткового фінансування для бюджету. Податкові ініціативи мали на меті “закрити” близько 125 млрд гривень з загального об'єму дефіциту в 500,31 млрд.

Врешті ініціатива зіптовхнулася з критикою на багатьох рівнях і очікування скоротились до 30,1 млрд. Втім попри вилучення з його тексту ряду норм (зокрема – збільшення ПДВ), голосування за законопроект 3 вересня провалилося. Втім робити прогноз щодо другого читання складно, адже текст документу ще зазнає змін (до прикладу, голова податкового комітету Данило Гетманцев в інтерв'ю РБК допускав вірогідність, що в текст може повернутись збільшення ставки ПДВ).

Особлива складність нині обговорюваного питання податків зумовлена доволі непростим економічним контекстом. Через особливо інтенсивні блекаути бізнеси, особливо малі та середні, відчують значне знекровлення, і додаткове податкове навантаження для багатьох є непростим випробуванням.

В той самий час податкові надходження від бізнесів демонструють сталу позитивну динаміку. Так за сім місяців 2024 року порівняно з аналогічним періодом довоєнного 2021 року податкові надходження до загального фонду бюджету збільшились на 79,6%, або на 262,9 млрд грн. Тобто тенденції вказують на те, що бізнес довіряє державі. І важливо цю довіру не втратити.

Що може якісно вплинути на процес детінізації

Судячи з новин, в економічному блоці сьогодні існує чітке розуміння, що невиважені рішення – це ризик підштовхнути бізнеси в тінь. На цю тему днями цікаво висловився голова податкового комітету в інтерв'ю, коментуючи відмову від норми у вигляді 1% податку на обіг: “ми не повинні впливати на економіку

деструктивно через податки. Навпаки, податки мають бути непомітними для економіки, забезпечувати для неї сприятливе середовище, не провокувати вихід у «тінь».

Тінь для економіки це наче пліснява. З нею складно боротись, вона погіршує загальний мікроклімат і загрожує здоров'ю. Як і пліснява, тінь з'являється на поживному середовищі і подібно плісняві – швидко з'їдає його. Відповідно і боротьба з тінню має бути комплексною, якісною та з профілактичними заходами. Зокрема це три паралельні треки:

1. Оптимізація роботи ДПС. Дефіцитні людські ресурси мають бути зосереджені на перевірках реалізації підакцизних товарів (для мінімізації бюджетних втрат) та на протистоянні свідомому ухилянню від податків;

2. Залучення клієнтів та громадськості до податкового контролю. Клієнт має отримати інструментарій для швидкої перевірки чеку та заохочення до цих дій;

3. Аналіз даних в територіальних та галузевих вимірах, якісна обробка цих даних.

Всі три напрямки тісно переплетені між собою і ними треба займатись комплексно. Так, переформатування роботи ДПС має перетворити інспекторів з «випадкових гостей» на яструбів, які йдуть лише до тих, хто свідомо порушує, і не витрачають час на неефективні точкові перевірки.

Своєю чергою допомагати інспекторам виявляти підозрілі бізнеси мають клієнти та потужна аналітика. В рамках Асоціації ми розробили готовий алгоритм участі клієнта в перевірці чеку, для впровадження якого не потрібно додаткових ресурсів.

Ми пам'ятаємо скільки дискусій викликала нещодавно ідея надавати кешбек за купівлю українських товарів. Втім якщо існують ідеї надавати винагороду за купівлю вітчизняного, то чому б не надавати покупцям можливість взяти участь у лотереї чеків з можливістю збільшити шанси на виграш, якщо він виявить більше за інших підробних чеків?

Інформація щодо підроблених чеків від клієнтів має аналізуватись та порівнюватись на потужностях ДПС з аналітикою чеків. Чеки мають аналізуватись у галузевому

та територіальному вимірі, сортуватись за системами оподаткування.

Водночас частина аналітичних даних (адже ми розуміємо, що деяка інформація може мати чутливий характер) має публікуватись і бути доступною для місцевих громад та органів самоурядування. Громади мають знати, чи сплачує податки автозаправний комплекс біля їх села, та у випадку неспівпадіння реальної завантаженості бізнесу та звітності – скаржитись до ДПС.

Яку роль грають сучасні ПРРО в детінізації

Наведені вище пропозиції можливо реалізувати в наявних умовах. Втім дійсно всеохоплюючу статистику можна побудувати лише за умови збереження сталої тенденції до популяризації ПРРО. На жаль сьогодні найбільш «тіньова» галузь – підакцизні товари, досі продаються лише через класичні, «залізні» РРО.

Перехід підакцизної продукції на ПРРО це потенційно потужний удар по тіньовому ринку. Адже в наш час технічно навіть можна створити мобільний додаток, який при отриманні електронного чеку буде перевіряти його на серверах ДПС та видавати сповіщення про результат.

Детінізація – це надважливий процес в умовах дефіциту економіки. Втім водночас цей процес важливий і для довіри. Бізнеси мають бачити, що держава лояльно ставиться до тих, хто працює чесно, і фокусує увагу на тих, хто маніпулює з обліком. Якщо цього не станеться, ми ризикуємо втратити надбання у вигляді реформ з фіскалізації та цифровізації РРО (https://lb.ua/blog/ievheniia_bozhko/635726_bitva_doviru_yak_ekonomichnomu.html). – 2024. – 20.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Збільшення видатків на національну безпеку та оборону у 2024 році на майже

500 мільярдів гривень, відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні – детально про усі 3 закони, розглянуті Верховною Радою 18 вересня:

1. Законом 11417, прийнятим у цілому, передбачили додаткові видатки з держбюджету на національну безпеку та оборону на поточний рік в сумі близько 495 мільярдів грн (з них на оплату праці – майже 78 мільярдів грн, військову, спеціальну техніку та обладнання – близько 256 мільярдів грн, будівництво військових інженерно-технічних та фортифікаційних споруд – близько 40 мільярдів грн, інші видатки – майже 121 мільярд грн). Крім того, збільшили видатки на резервний фонд на майже 4,5 мільярда грн з метою забезпечення фінансування в умовах воєнного стану непередбачених заходів, зокрема пов'язаних із ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених російською агресією, та зміцненням обороноздатності держави. Для покриття додаткових видатків передбачили збільшення доходів держбюджету, у тому числі за рахунок збільшення податків з банків, збільшення обсягу ПДВ з ввезених на митну територію України товарів (за рахунок збільшення обсягів імпортованих товарів), коштів, що перераховуються Національним банком України, зростання фактичних надходжень штрафів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, надходження від акцизів на пальне і тютюн, а також включення очікуваного додаткового ресурсу від пакета законодавчих ініціатив щодо внесення змін до податкового законодавства, а також передбачили скорочення видатків по обслуговуванню і погашенню державного боргу. Також збільшили фінансування держбюджету за рахунок збільшення обсягу державних внутрішніх запозичень, врахували економію коштів за деякими бюджетними програмами.

2. Законом 11131, прийнятим у цілому, відновили дію норм Бюджетного кодексу щодо складання прогнозів місцевих бюджетів на середньостроковий період (3 роки) та передбачили особливості складання таких прогнозів для територій, де ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих

Російською Федерацією, унормували право місцевих рад надавати місцеві гарантії суб'єктам господарювання комунального сектору економіки, запровадили подання Казначейством щомісячної інформації про стан місцевих боргів та гарантованих місцевими радами, передбачили право органів місцевого самоврядування приймати рішення про затвердження місцевих програм відновлення пошкодженого/знищеного нерухомого майна, яке постраждало внаслідок російської збройної агресії проти України, і про передачу такого відновленого майна у власність отримувачам компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна.

3. Не прийняли постанову 11188 про перейменування 7 районів, 15 міст, 56 селищ, 262 села в Україні на виконання вимог Закону «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», якою, зокрема, пропонувалось перейменувати такі міста: у Дніпропетровській області Новомосковськ на Самар, Павлоград на Матвіїв, Синельникове на Ріднопілля, Першотравенськ на Шахтарське, у Луганській області Первомайськ на Сокологірськ, Молодогвардійськ на Отаманівка, Сєверодонецьк на Сіверськодонецьк, у Львівській області Червоноград на Шептицький, у Миколаївській області Южноукраїнськ на Гард, Первомайськ на Ольвіополь, у Одеській області Южне на Порт-Анненталь, у Сумській області Дружба на Хутір-Михайлівський, у Харківській області Красноград на Берестин, Первомайський на Златопіль, у Черкаській області Ватутіне на Багачеве (https://censor.net/ua/blogs/3510515/zbilshennya_vydatkiv_na_natsionalnu_bezpeku_ta_oboronu_u_2024_rotsi_na_mayije_500_milyardiv_gryven_vidnovlennya). – 2024. – 18.09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Державний аграрний реєстр, національні рейтингові агентства, перейменування

населених пунктів, превентивна реструктуризація для уникнення банкрутства, звільнення Безуглої – детально про усі 10 законів, розглянутих Верховною Радою 19 вересня:

1. Євроінтеграційним законом 11063-д, прийнятим у цілому, розширили коло користувачів Державного аграрного реєстру, визначили його правовий статус, об'єкти Державного аграрного реєстру та види реєстрової інформації, яка обробляється в ньому, повноваження Мінагрополітики в цій сфері, права та обов'язки користувачів реєстру та особливості його функціонування в умовах надзвичайного або воєнного стану.

2. Євроінтеграційним законом 5819, прийнятим у цілому, встановили принципи функціонування рейтингових агентств та присвоєння ними кредитних рейтингів компаніям та їхнім боргам, суверенних рейтингів (для держави, державних та місцевих органів влади, їхніх боргів, міжнародних фінансових організацій), визначили національну шкалу рейтингів від найвищого uaAAA до дефолтного uaD, запровадили Реєстр авторизованих рейтингових агентств, який вестиме Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, встановили порядок і принципи використання рейтингів, зокрема, передбачили, що до рейтингів необхідне скептичне ставлення і заборонене так зване механічне (тобто сліпе) покладання на рейтинг, оскільки рейтинг є суб'єктивним судженням певного рейтингового агентства.

3. Євроінтеграційним законопроектом 10044-д, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували вдосконалити функціонування та незалежність Рахункової палати відповідно до міжнародних стандартів Міжнародної організації вищих органів аудиту (INTOSAI), зокрема, скоротити її склад з 13 до 11 членів, встановити новий порядок проведення конкурсу членів Палати, який передбачає створення Верховною Радою дорадчої групи експертів у складі 6 осіб, які визначаються на підставі пропозицій депутатських фракцій (груп), а на перехідний період (впродовж 8 років з дня набрання чинності законом) до

складу такої дорадчої групи мають входити 3 особи, визначені Кабінетом Міністрів на підставі пропозицій міжнародників, та 3 особи, визначені на підставі пропозицій депутатських фракцій (груп) за підсумками рейтингового голосування, а також призначення Верховною Радою на посаду члена Палати у два етапи: рейтингове голосування окремо стосовно кожного кандидата; голосування за призначення на посади списком стосовно кандидатів, які за підсумками рейтингового голосування отримали найбільшу кількість голосів. Також запропонували передбачити здійснення Палатою аудиту щодо надходження і використання усіх коштів місцевих бюджетів, діяльності суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки, надходження і використання коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, доходів та витрат Національного банку України, використання зовнішніх кредитів, грантів, допомоги, отриманих до державного і місцевих бюджетів. Також запропонували встановити, що Рахункова палата подає Мінфіну бюджетний запит разом з пропозиціями щодо необхідного її фінансового забезпечення, а якщо розбіжності щодо цього запиту не врегульовано, Кабінет Міністрів разом з проектом закону про державний бюджет подає інформацію щодо врахування зазначених пропозицій Палати, а Палата подає до Комітету відповідні пропозиції для прийняття відповідного рішення під час розгляду такого проекту закону. Крім того, запропонували передбачити зобов'язання членів Палати брати участь у її засіданнях та засіданнях її допоміжних органів, до складу яких вони входять, запровадити обов'язковість розгляду на засіданнях профільних комітетів Верховної Ради рішень Палати за результатами здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю, а також інформації Палати про неналежне виконання або невиконання наданих нею рекомендацій; визначити обов'язковість здійснення 1 раз на 5 років зовнішнього оцінювання діяльності Палати щодо відповідності міжнародним стандартам аудиту одним з провідних членів INTOSAI за зверненням Палати.

4. Законом 11474, прийнятим у цілому, дозволили продаж будь-якої частки держави у банку, заборонили участь у конкурсі з продажу акцій державних банків, зокрема, особам, які були істотними акціонерами відповідного банку чи інших таких банків на момент їх капіталізації державою або виведення банку з ринку за участю держави; особам, які зареєстровані офшорних зонах, належним їм компаніям, а також компаніям, зареєстрованим у державі-агресорі; підвищили вимоги до компаній, які можуть залучатися державою у якості фінансових радників з продажу тощо.

5. Постановою 12043 перейменували, згідно із вимогами Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» та зі стандартами державної мови, 4 райони, 56 селищ, 262 села, а також такі міста: у Дніпропетровській області Новомосковськ на Самар, Першотравенськ на Шахтарське, у Луганській області Первомайськ на Сокологірськ, Молодогвардійськ на Отаманівка, Северодонецьк на Сіверськодонецьк, у Львівській області Червоноград на Шептицький, у Сумській області Дружба на Хутір-Михайлівський, у Харківській області Красноград на Берестин, Первомайський на Златопіль, у Черкаській області Ватутіне на Багачеве.

6. Євроінтеграційним законом 10143, прийнятим у цілому, запровадили процедуру превентивної реструктуризації, що відкривається господарським судом за заявою боржника для уникнення процедури банкрутства і передбачає, зокрема, накладення певних обмежень на його діяльність (заборона виплати дивідендів учасникам, премій директорам, надавати позики тощо) і вимогу здійснювати діяльність згідно із затвердженим судом планом превентивної реструктуризації.

7. Постановою 9410 збільшили кількість премій Верховної Ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування, що присуджуються щороку, з 10 до 30, та тимчасово, на період дії воєнного стану та до кінця року, у якому він буде закінчений, призупинили дію вимоги

щодо обов'язкового надання кандидатами на присудження Премії довідки про підтвердження досягнень.

8. Постановою 11542 взяли до відома Звіт про виконану роботу Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушень законодавства України щодо фінансування лікування та реабілітації військовослужбовців у медичних закладах, постановили опублікувати його у газеті "Голос України", завершили роботу комісії та утворили таку саму комісію із тим самим складом строком на 1 рік.

9. Законом 11057, прийнятим у цілому, встановили, що під час публічних закупівель документи з інформацією про ціни на матеріальні ресурси мають обов'язково публікуватися у загальному доступі, та бути невіддільним додатком до договору з проведення ремонтних робіт та робіт з будівництва, а також встановили, що у документах обов'язково має бути така інформація про матеріали: найменування, характеристики, одиниця виміру, відпускна ціна, кількість, вартість транспортування, заготівельно-складські витрати, а також країна походження товару. Також встановили, що тимчасово, на час дії воєнного стану та протягом 90 днів з дня його закінчення особливості здійснення закупівель для замовників, передбачених законом, визначаються Кабінетом Міністрів із забезпеченням захищеності таких замовників від воєнних загроз, а також що протягом дії воєнного стану певні замовники, які забезпечують транспортування, розподіл, зберігання, постачання, видобуток природного газу та деяких інших видів палива здійснюють закупівлі за кошти іноземних кредитів, позик, грантів, не відповідно до законодавства України про публічні закупівлі, а згідно з вимогами відповідних кредитних/грантових договорів, якщо розмір фінансування закупівлі за рахунок такого кредиту/гранту становить не менше половини від вартості такої закупівлі.

10. Постановою 12041 відкликали Мар'яну Безуглу з посади заступника голови Комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки і обрали її членом Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського

співробітництва (https://censor.net/ua/blogs/3510752/derjavnyyi_agrarnyyi_reyestr_natsionalni_reyityngovi_agentstva_pereyimenuvannya_naselenyh_punktiv_preventyvna). – 2024. – 19.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Василь Фурман, член Ради НБУ, доктор економічних наук

Щодо прогнозів Уряду та проєкту бюджету на 2025 р.

Нещодавно Кабінет Міністрів затвердив та передав до Парламенту проєкт Закону про Державний бюджет України на 2025 рік. Так як глибоке занурення у 50 додатків до проєкту Закону потребує певного часу навіть для профільних фахівців, дискусія в медіа сконцентрувалася на макроекономічних показниках, що лежать в основі бюджету та тому, наскільки такий бюджет відповідає викликам пов'язаним з повномасштабною війною. Давайте спробуємо відповісти на обидва питання.

Щодо дискусій навколо макроекономічних показників. Перш за все хочу зазначити, що макроекономічні показники, що лежать в основі розрахунку ключових статей бюджету не були секретом з кінця червня 2024 р. Саме тоді були прийняті постанова Уряду «Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2025—2027 роки» та Бюджетна декларація на 2025—2027 роки, на основі якої і розроблено відповідний законопроект.

Перш за все поглянемо на показник, що часто найбільше хвилює багатьох журналістів – обмінний курс. Припущення уряду щодо 10% девальвації в 2025 р. цілком відповідають очікуванням інших груп респондентів, зокрема останнім опитуванням (вересень 2024 р.) фінансових аналітиків – 44 грн/дол США через 12 місяців. Також такі припущення залишаються консистентними із збереженням привабливості гривневих інструментів заощаджень в коротко- та середньостроковій перспективі.

Щодо економічного зростання. Після обвалу реального ВВП в 2022 р. на 29% та лише помірною відновлення в 2023-2024 р.р. (на 5.3% та близько 4% відповідно) в умовах агресії, що триває, дискусія щодо розбіжності в прогнозах зростання на 2025 р. між Урядом (+2.7%) та Національним банком (+4.1%) не виглядає продуктивною. Очевидно, що жоден із варіантів не передбачає закінчення війни, а отже й стрімкого відновлення економіки. Проілюструвати це можна порівнявши ці прогнози із довоєнним обсягом випуску.

За умови матеріалізації «песимістичного» прогнозу Уряду реальний ВВП досягне 79.7% від рівня 2021 р., «оптимістичного» прогнозу НБУ – відновиться до 81%. «Підказку» щодо того який вплив на зростання матиме «зниження рівня безпекових ризиків» дає нам бюджетна декларація Уряду на 2025-2027 р.р.: зростання за підсумками 2026 р. +7.5%, у 2027 р. +6.2%. І навіть в такому випадку українська економіка не відновиться до рівня 2021 р. Якщо припустити матеріалізацію справді негативного сценарію (довгострокове зростання на рівні 3.5%) досягнення довоєнного рівня вимагатиме ще 8 років (до 2032 р.).

Щодо різниці в прогнозах щодо зростання цін. Хтось із «експертів» може сказати, що між Урядом та НБУ відсутня координація: прогноз Уряду щодо зростання ІСЦ на 2024 становить 9.5%, а прогноз центрального банку 6.6%. Різниця майже в 1.5 рази! Але розбіжність у цих показниках викликана не протистоянням між державними органами влади, а інституційно відмінними мандатами. Уряд повинен профінансувати заплановані видатки, що зумовлені в першу чергу перебігом війни. Центральний банк – забезпечити цінову та фінансову стабільність навіть в умовах повномасштабної агресії рф. Щоб проілюструвати це поглянемо на номінальний ВВП, що з точки зору макроекономіки є добуток темпів зростання цін та збільшення обсягів реального виробництва. За підсумками 2024 р. Національний банк прогнозує номінальний ВВП на рівні 7.59 трлн грн, Уряд – 7.48 трлн грн. Розбіжність становить близько 1.5%. В 2024 р. очікується номінальний ВВП

на рівні 8.62 трлн грн та 8.47 трлн грн НБУ та Урядом відповідно. Розбіжність зростає на 0.3 в.п. до близько 1.8%. Тобто Уряд та НБУ приходять в одну й ту саму точку, але різними шляхами, що забезпечують краще «виконання їх інституційних завдань»: центральний банк намагається не допустити надмірного зростання цін, Уряд закласти реалістичні, але такі що сприяють зростанню надходжень, припущення щодо зростання цін в економіці.

Спробуємо відповісти на питання: наскільки такий бюджет відповідає викликам пов'язаним з повномасштабною війною? Загальна сума запланованих на 2025 рік видатків становить близько 4 трлн грн. (або 47% ВВП). Для порівняння із «нормою» – за виключенням ковідного 2020 р. за останні 5 років до повномасштабної війни з РФ український бюджет в середньому розподіляв через видатки 27%-28% ВВП. Зрозуміло, що таке зростання видатків пов'язано із повномасштабною війною: на оборону буде спрямовано близько 2.2 трлн грн або 26% ВВП. І як свідчить досвід цього та попередніх років навіть ця (астрономічна по українським міркам) сума з високою ймовірністю не є остаточною та буде переглянута в бік збільшення в 2025 р. Як наслідок дефіцит бюджету (без урахування грантів у доходах) четвертий рік поспіль становитиме близько 25% ВВП. І сам дефіцит і його фінансування у мирні часи виглядали б завданням, що не можливо розв'язати без повномасштабної фінансової кризи. В умовах війни основним джерелом закриття такої потреби у фінансуванні стало зовнішнє фінансування. Його обсяг на 2025 рік заплановано в розмірі 38.4 млрд дол США, що співставно з фінансуванням за попередні періоди: за 2.5 роки з початку війни Україна отримала 98 млрд дол США фінансування від міжнародних партнерів, що становить в середньому 39 млрд дол США на рік. Проблемою залишається те, що підтвердженими з цієї суми є близько 15 млрд дол США, а решта вимагають досягнення політичної домовленості щодо використання в тому або іншому вигляді заморожених активів РФ. Отже очевидним припущенням є те, що війна високої інтенсивності триватиме

і в 2025 році, а видатки бюджет повинен дозволити профінансувати видатки пов'язані із її веденням.

Підсумовуючи написане вище: комусь може не сподобатися такий «похмурий» погляд у майбутнє – бюджет 2025 р. це бюджет подальшої війни. Проте я б назвав такий підхід «відповідальним». Українці не вибирали цієї війни, але повинні бути готові до її тривалого ведення. Краще вибудовувати політику (в т.ч. бюджетну) на консервативних припущеннях та мати у майбутньому справу із позитивними ризиками завершення війни ніж очікувати «зниження інтенсивності бойових дій в другій половині наступного року» та, як наслідок, вже у квітні в авральному режимі шукати джерела фінансування у разі якщо таке оптимістичне припущення не матеріалізується (https://lb.ua/blog/vasyl_furman/635566_shchodo_prognoziv_uryadu_proektu.html). – 2024. – 19.09).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Інна Отрош, суддя Господарського суду міста Києва, кандидат юридичних наук, делегат XX З'їзду суддів України

Чи здатні судді колективно відстоювати гарантії своєї незалежності?!

Досить дивною є пропозиція Кабміну у проєкті державного бюджету на 2025 рік щодо введення можливості преміювання суддів місцевих судів.

Як відомо, уже 4 роки судді отримують суддівську винагороду у розмірі, меншому ніж це передбачено профільним Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Так пунктом 1 частини третьої статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що базовий розмір посадового окладу судді місцевого суду становить 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року.

Отже, розмір посадового окладу судді, який є складовим елементом суддівської винагороди,

залежить від прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Визначення прожиткового мінімуму, закладення правової основи для його установлення та урахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян урегульовано Законом України «Про прожитковий мінімум».

Вказаним законом закріплено вичерпний перелік основних соціальних і демографічних груп населення, стосовно яких визначається прожитковий мінімум. Судді до соціальної демографічної групи населення, стосовно яких прожитковий мінімум повинен установлюватися окремо, не віднесені.

Однак, починаючи з 2021 року, законами України про Державний бюджет України на відповідний рік визначається новітня «правова» категорія – окремий розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який встановлюється для визначення базового посадового окладу судді, – 2102 грн. (це розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установлений Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» на 1 січня 2020 року).

Тобто, фактично, судді уже 4 роки отримують винагороду у розмірі, який мав місце станом на 2020 рік, тоді як прожитковий мінімум для працездатних осіб щороку зростає.

Відповідно до ст. 130 Конституції України держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій.

Згідно зі ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддівська винагорода регулюється цим Законом та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами. Базовий розмір посадового окладу судді відповідного суду становить певну кількість прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року.

Згідно з частиною другою статті 4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зміни

до цього Закону можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до частини першої статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддівська винагорода регулюється цим Законом та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами.

Однією з гарантій незалежності суддів, які здійснюють правосуддя, та суддів у відставці є їх належне матеріальне та соціальне забезпечення, яке має гарантувати здійснення справедливого, незалежного, безстороннього правосуддя. Гарантії незалежності судді, включаючи заходи щодо його матеріального і соціального забезпечення, поширюються на всіх суддів і не можуть бути скасовані чи зменшені іншими нормативними актами (Рішення Конституційного Суду України від 15 квітня 2020 року № 2-р(П)/2020).

Конституційний Суд України вважає, що обмеження суддівської винагороди є посяганням на гарантії незалежності суддів.

Як наслідок, мають місце численні звернення суддів до суду (!!) за захистом свого порушеного права на належний рівень суддівської винагороди у розмірі, встановленому профільним законом.

Згідно із позицією Верховного Суду у цій категорії спорів Законом України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що для визначення розміру суддівської винагороди до уваги може братися лише прожитковий мінімум для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року. Оскільки указана конституційна гарантія незалежності суддів не може порушуватися і змінюватися без внесення відповідних змін до закону про судоустрій, суддівська винагорода не може обчислюватися із застосуванням величини, відмінної від тієї, що визначена Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (постанови від 10 листопада 2021 року у справі №400/2031/21, від 30 листопада 2021 року у справі №360/503/21, від 02 червня 2023 року у справі №400/4904/21, від 13 липня 2023 року у справі №280/1233/22, від 24 липня 2023 року у справі №280/9563/21, від 25 липня 2023

року у справі №120/2006/22-а та від 26 липня 2023 року у справі №240/2978/22).

Як відомо, 13 вересня 2024 року Уряд схвалив проєкт Закону про Державний бюджет України на 2025 рік, який 14.09.2024 був зареєстрований у Верховній Раді України.

Відповідно до ст. 7 вказаного проєкту закону зазначено: «установити з 01 січня 2025 року прожитковий мінімум для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді – 2102 грн».

Отже, позиція Кабінету Міністрів України щодо неправомірного встановлення окремого прожиткового мінімуму для визначення базового розміру посадового окладу судді та замороження його розміру уже 5-й рік поспіль є стабільною і передбачуваною.

Водночас, проєкт держбюджету (ст. 42) передбачає, що у 2025 році судді місцевого суду у межах коштів, передбачених у кошторисі на суддівську винагороду, може виплачуватися премія за результатами його роботи, яка встановлюється щокварталу у розмірі до 40 відсотків посадового окладу за кожен місяць. Положення про преміювання затверджується Вищою радою правосуддя.

Як вже було зазначено, суддівська винагорода регулюється виключно профільним законом та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами. Крім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» чітко визначає з чого складається суддівська винагорода та не передбачає можливості отримання суддями будь-яких премій.

Крім того, така ситуацію створює додаткові корупційні ризики як у випадку виплати суддівської винагороди у меншому розмірі, ніж встановлено профільним законом, так і у випадку передбачення іншими нормативними актами незрозумілих премій та порядку їх нарахування.

Тобто, держава, з однієї сторони, веде активну боротьбу з корупцією за підтримки іноземних донорів, а з іншої – свідомо порушує гарантії суддівської незалежності та в порушення встановленого профільним законом порядку нарахування суддівської винагороди – вигадує дивовижні «правові» категорії для

обходу єдиного порядку обчислення суддівської винагороди.

Нагальним є вирішення питання саме щодо суддів місцевих судів з огляду на те, що розмір базового окладу такого судді визначається з розрахунку 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, тоді як для суддів апеляцій – 50, суддів ВС – 75.

Враховуючи, що 18 вересня 2024 року відбудеться з'їзд суддів України, вбачається логічною та такою, що має першочергове значення, – постановка питання у зв'язку з порушенням відповідної гарантії незалежності суддів про звернення до таких органів та організацій:

1. до Верховної Ради України (в т. ч. Комітету з питань бюджету та Комітету з питань правової політики) з пропозицією відхилити проєкт Закону про Державний бюджет України на 2025 рік в частині встановлення з 01 січня 2025 року прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді місцевого суду – 2102 грн, що зазначено у ст. 7 проєкту Закону.

2. до Верховного Суду з пропозицією щодо внесення до Конституційного Суду України конституційного подання про визнання неконституційним Закону України Про Державний бюджет України на 2025 рік в частині встановлення з 01 січня 2025 року прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді – 2102 грн (ст. 7), – у разі прийняття Верховною Радою України Закону про Державний бюджет України на 2025 рік у редакції, яка передбачає встановлення окремого прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді – у розмірі 2102 грн.

3. до Ради суддів України з дорученням звернутись до міжнародних організацій, які опікуються питаннями забезпечення незалежності судової влади, щодо вжиття ними заходів реагування на ситуацію щодо порушення гарантій незалежності суддів України в частині незаконного обмеження

розміру суддівської винагороди (<https://sud.ua/uk/news/blog/310798-chi-zdatni-suddi-kolektivno-vidstoyuvati-garantiyi-svoyeyi-nezalezhnosti>). – 2024. – 17.09).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Дроздов Олександр Михайлович, професор, доктор юридичних наук, заслужений юрист України, адвокат, член Комісії з питань правової реформи при Президентові України, заступник голови Галузевої експертної ради з галузі знань 08 “Право” НАЗЯВО, член Науково-консультативних рад при Конституційному Суді України та Верховному Суді, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем’янчука», (м. Рівне, Україна), доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна), Дроздова Олена Валеріївна, доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка, доцентка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем’янчука», (м. Рівне, Україна), професорка кафедри кримінального права та кримінології, міжнародного публічного права та міжнародних відносин Юридичного факультету Барселонського університету (м. Барселона, Королівство Іспанія)

Санкції та обмежувальні заходи проти росії в практиці Суду справедливості ЄС

Санкції та обмежувальні заходи є важливим інструментом міжнародної політики для забезпечення відповідальності за порушення міжнародного права та стабільності міжнародної системи.

Санкції та обмежувальні заходи є важливим інструментом міжнародної політики для забезпечення відповідальності за порушення міжнародного права та стабільності міжнародної системи. У

зв'язку з російською агресією проти України, Європейський Союз запровадив низку економічних санкцій проти росії. Основною метою цих заходів є стримування російської економіки, особливо у сферах, що пов'язані з військовою діяльністю, а також обмеження ресурсів, які можуть бути використані для продовження агресії.

Однак, застосування таких заходів вимагає чіткої правової регламентації та захисту прав і свобод осіб, які можуть бути безпосередньо або опосередковано підпорядковані санкціям. Це призводить до численних юридичних викликів, які розглядаються на рівні судової практики Європейського Союзу. В цій публікації зосередимося на аналізі кількох важливих судових рішень, що стосуються тлумачення та реалізації санкцій проти росії, а також їхнього впливу на суб'єкти економічної діяльності.

Отже, минулого тижня в Люксембурзі було ухвалено кілька важливих і актуальних для України судових рішень щодо застосування санкцій та обмежувальних заходів проти росії.

Одне з таких рішень – постанова Суду справедливості ЄС (Велика палата) у справі C-351/22 (Neves 77 Solutions) від 10 вересня 2024 року. У цьому рішенні Суд постановив, що конфіскація всього прибутку від посередницької угоди, на яку поширюється заборона надання посередницьких послуг для військової техніки, дозволена. Крім того, Суд зазначив, що має юрисдикцію тлумачити заходи загального характеру рішення Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), які мали бути реалізовані в регламенті та стали основою для національного санкційного заход. Заборона на надання посередницьких послуг для військової техніки оператору в Росії, яка є підставою для національної санкції, мала бути реалізована в регламенті. Ця заборона діє навіть у випадку, якщо ці товари ніколи не були імпортовані до держави-члена ЄС. Законодавство ЄС дозволяє конфіскацію всіх сум, отриманих за надання таких послуг.

Обставини справи. Neves 77 Solutions SRL (Neves), румунська авіаційна

компанія, виступала посередником у транзакції між українською компанією ДП «Спецтехноекспорт» та індійською компанією з продажу 32 радіостанцій, 20 з яких були вироблені в Росії. Румунські органи влітку 2019 року повідомили Neves, що посередницька діяльність, пов'язана з цими товарами, підпадає під заборону надання посередницьких послуг, пов'язаних із військовою технікою, оператору в Росії, ухвалену Європейським Союзом у відповідь на дії Росії щодо дестабілізації ситуації в Україні.

Незважаючи на це, Neves отримала майже 3 мільйони євро від ДП «Спецтехноекспорт» за надання своїх посередницьких послуг. Це призвело до того, що румунські органи наклали на Neves штраф у розмірі 30 000 румунських леїв (приблизно 6000 євро) та конфіскували суму, отриману за ці послуги.

Румунський суд звернувся до Суду ЄС із питанням, чи застосовується ця заборона у випадку, якщо військова техніка ніколи не була імпортована до ЄС, і чи сумісні національні санкції, накладені за порушення цієї заборони, з правом власності відповідного підприємства.

Позиція Суду. По-перше, Суд підтвердив свою юрисдикцію на тлумачення заходів загального характеру рішення СЗБП, на підставі яких накладаються національні санкції. Юрисдикція Суду щодо надання єдиного тлумачення законодавства ЄС не може бути обмежена в ситуаціях, коли, як у даному випадку, відповідні обмежувальні заходи мали бути включені в регламент, щодо якого Суд у будь-якому разі має юрисдикцію.

По суті, Суд вважає, що заборона надання посередницьких послуг, пов'язаних із військовою технікою, оператору в Росії діє навіть у випадку, якщо ці товари ніколи не були імпортовані до держави-члена ЄС. Така заборона може бути легко обійдена, якщо для уникнення її дії достатньо буде транспортувати ці товари без проходження через територію ЄС.

Суд також зазначає, що законодавство ЄС дозволяє автоматичну конфіскацію всіх сум, отриманих за надання посередницьких послуг, пов'язаних із військовою технікою, оператору в Росії. Хоча це і обмежує право власності на

отримані кошти, таке обмеження є виправданим для забезпечення ефективності заборони, що є пропорційним заходом з огляду на законні цілі, яких прагне Європейський Союз, а саме – захист територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України.

Отже Суд справедливості ЄС (Велика палата) постановив:

Статтю 2(2)(а) Рішення Ради 2014/512/CFSP від 31 липня 2014 року щодо обмежувальних заходів у зв'язку з діями росії, які дестабілізують ситуацію в Україні, з поправками, внесеними Рішенням Ради 2014/659/CFSP від 8 вересня 2014 року, слід тлумачити таким чином, що заборона на надання посередницьких послуг, викладена в цьому положенні, застосовується навіть у випадку, коли військова техніка, яка була предметом відповідної посередницької угоди, ніколи не була імпортована на територію держави-члена.

Статтю 2(2)(а) Рішення 2014/512, з поправками, внесеними Рішенням 2014/659, у світлі статті 17 (Правовласності) Хартії основних прав Європейського Союзу, принципу правової визначеності та принципу, за яким покарання мають бути визначені законом, слід тлумачити як таку, що не виключає національний захід, який передбачає конфіскацію всього прибутку від посередницької угоди, згаданої в статті 2(2)(а), і який реалізується автоматично після встановлення компетентними національними органами порушення заборони на здійснення цієї угоди та обов'язку повідомлення про неї.

2. Суд Європейського Союзу (Загальний суд) у рішенні у справі T-494/22 (NSD проти Ради ЄС) від 11 вересня 2024 року підтвердив обмежувальні заходи, запроваджені проти російської фінансової компанії NSD. Крім того, у своєму рішенні Суд наголосив, що національні органи, які застосовують ці заходи, повинні забезпечити, щоб втручання в право власності клієнтів компанії, на яку накладено санкції, відповідало вимогам Хартії основоположних прав Європейського Союзу.

Обставини справи. НКО АТ «Національний розрахунковий депозитарій» (NSD) – російська компанія, яка надає послуги з обліку цінних паперів та зберігання як центральний

депозитарій. Вона також надає фінансові послуги, зокрема як небанківська кредитна установа, що має ліцензію на надання банківських розрахункових послуг.

У червні 2022 року NSD було включено до списку осіб, щодо яких були запроваджені обмежувальні заходи Радою Європейського Союзу у відповідь на російську агресію проти України, а її фонди та економічні ресурси були заморожені. Компанія була включена до цього списку через те, що вона відіграла важливу роль у функціонуванні російської фінансової системи та надавала матеріальну або фінансову підтримку уряду Росії.

NSD звернулася до Загального суду Європейського Союзу з вимогою скасувати акти, якими її було включено та залишено в списках осіб, щодо яких застосовуються обмежувальні заходи.

Позиція Суду. Загальний суд своїм рішенням відхилив позов NSD.

По-перше, Загальний суд зазначив, що NSD не змогла довести, що Рада ЄС помилилася, вважаючи цю компанію системно важливою фінансовою установою, яка відіграє ключову роль у функціонуванні фінансової системи росії.

Далі, Загальний суд підкреслив, що NSD надає фінансові послуги значної цінності як уряду росії, так і Центральному банку росії, а її загальний внесок у належне функціонування фінансової системи росії має особливе значення. Таким чином, ця установа надає уряду росії кількісно та якісно значну матеріальну або фінансову підтримку, що дає змогу йому продовжувати дії, спрямовані на дестабілізацію України.

Нарешті, стосовно аргументу NSD про те, що обмежувальні заходи, запроваджені проти неї, призвели до заморожування коштів та економічних ресурсів її клієнтів, які не підпадають під ці заходи, та, відповідно, до порушення їхнього права на власність, Загальний суд нагадав, що NSD не може покладатися у своїй позовній заяві на право власності, яким вона не володіє. Однак під час розгляду запиту на звільнення активів цих клієнтів у межах виключення, передбаченого

Радою для цієї мети, національні органи, відповідальні за впровадження обмежувальних заходів, повинні забезпечити, що втручання в право власності клієнтів відповідає умовам, передбаченим у статті 52 (Сфера застосування та тлумачення прав та принципів) Хартії основних прав Європейського Союзу. Ці клієнти також мають доступ до правових засобів у національних судах для захисту свого права на власність, закріпленого в Хартії основних прав.

Рішенням Загального суду у справах T-635/22 (Фрідман та інші проти Ради) та T-644/22 (Тимченко і Тимченко проти Ради) від 11 вересня 2024 року розглянуто питання щодо економічних санкцій проти Росії. Суд підтвердив, що Рада ЄС має право встановлювати зобов'язання щодо звітування та співпраці для забезпечення ефективного виконання заходів із заморожування активів. На думку суду, необхідність протидії правовим та фінансовим схемам, що сприяють обходу обмежувальних заходів, є достатньою підставою для запровадження таких зобов'язань.

Обставини справи. Імена Олени Тимченко, Геннадія Тимченко, Михайла Фрідмана, Петра Авена та Германа Хана були включені до списку осіб, організацій та установ, які підпадають під обмежувальні заходи, прийняті Радою Європейського Союзу на тлі вторгнення росії в Україну.

З огляду на зростаюче ускладнення схем обходу санкцій, 21 липня 2022 року Рада прийняла регламент, що передбачає зобов'язання щодо звітування про фонди та співпрацю з компетентними органами. Невиконання цих зобов'язань вважається порушенням заходів заморожування активів. Практична мета полягає в тому, щоб ускладнити використання складних правових і фінансових схем, які могли б зробити ці заходи менш ефективними або ускладнити для компетентних національних органів виявлення активів або економічних ресурсів, що підпадають під обмежувальні заходи.

Сторони подали позови до Загального суду Європейського Союзу з вимогою скасувати ці зобов'язання щодо звітування про їх активи до 1 вересня 2022 року та співпраці з компетентними

національними органами. Вони стверджують, що ці зобов'язання не були закладені у рішенні Ради в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), і тому їх не можна вважати заходами, необхідними для реалізації такого рішення.

Позиція Суду. Загальний суд повністю відхилив позови.

У своїх рішеннях Загальний суд нагадав, що законодавство ЄС дозволяє Раді приймати регламенти для реалізації або забезпечення дії обмежувальних заходів з метою забезпечення їхньої однакової реалізації у всіх державах-членах. Міри, передбачені законодавством ЄС, не обмежуються зобов'язанням не вчиняти певних дій, і Рада мала право прийняти зобов'язання щодо звітування та співпраці, навіть якщо вони не були прямо передбачені рішенням, до якого вони відносяться.

Загальний суд також вважав, що Рада не діяла замість держав-членів при визначенні того, як мають бути реалізовані обмежувальні заходи та які санкції мають застосовуватись на їхній території. Навпаки, національні органи зберігають свої повноваження вирішувати, чи вважати участь у заходах щодо такого обходу кримінальним, цивільним або адміністративним правопорушенням і які санкції застосовувати.

Висновки. На основі аналізу наведеної судової практики Європейського Союзу можна зробити висновок, що санкції проти росії є законними та відповідають міжнародним і європейським правовим стандартам. Рішення Суду ЄС підтверджують, що обмежувальні заходи є пропорційними та виправданими в умовах забезпечення територіальної цілісності України та міжнародної безпеки. Разом з тим, правові механізми ЄС дозволяють забезпечити баланс між інтересами безпеки та правами суб'єктів, які зазнали впливу санкцій.

Особлива увага надається тому, що Суд ЄС підтвердив свою юрисдикцію в питаннях тлумачення санкційних заходів, що є важливим кроком у забезпеченні однаковості їхнього застосування у всіх державах-членах ЄС (<https://sud.ua/uk/news/blog/310834-sanktsiyi-ta-obmezhuvalni-zakhodi-proti-rosiyi-v-praktitsi-sudu-spravedlivosti-yes>). – 2024. – 18.09).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Олег Охредько, експерт, аналітик Центру громадянської освіти «Альменда».

Чарівні перетворення сумнозвісного наказу МОН № 850

Замість вступу.

Станцію Камі-Шіратакі в окрузі Охотськ на півночі Хоккайдо мали закрити ще три роки тому, але японська залізниця дізналася про єдину пасажирку, якій конче необхідна ця станція – з тих пір поїзд два рази на день зупиняється, щоб відвезти школярку на уроки і забрати її назад додому. Розклад залежить від часу, коли дівчина повинна йти до школи і повертатись назад.

Передісторія.

З початком російсько-української війни та окупації Криму перед українською державою постало багато викликів. Проте освіта не була в пріоритеті, незважаючи на сотні тисяч дітей та педагогів, які опинились в окупації.

Тільки на третій рік окупації Міністерство освіти і науки України почало робити певні кроки в сфері вищої освіти – з'явився наказ МОН № 560 від 24.05.16 року щодо вступу дітей з ТОТ до ЗВО, пізніше були прийняті й інші рішення. А от шкільна освіта практично залишилась за лаштунками державної політики.

Повномасштабне вторгнення призвело до окупації нових українських територій. Також відбулися суттєві зміни в шкільній освіті: сотні закладів загальної середньої освіти були релоковані, і в них продовжили навчання десятки тисяч дітей, у тому числі й ті, які знаходилися на ТОТ – так, у 2023 навчальному році з тимчасово окупованих територій Запорізької, Херсонської та Луганської областей онлайн навчалось більше 45 000 дітей (за даними обласних державних адміністрацій).

Проте ані у 2022, ані у 2023 роках для упорядкування освіти для дітей на ТОТ практично нічого не було зроблено. Нарешті в травні 2024 року виходять Рекомендації щодо використання модифікованих програм

з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти (наказ МОН № 701 від 16.05.2024 року), які здебільше розраховані на дітей, які виїхали за кордон (згідно з п. 2.3.2. Оперативного плану Міністерства освіти і науки України на 2024 рік, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024 № 421), проте МОН згадало там і ТОТ, хоча без механізму впровадження цих рекомендацій.

А в червні освітнє поле України буквально «вибухнуло» після появи проекту Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні (наказ МОН від 13 червня 2024 р. № 850).

Запропонованим Порядком Міністерство освіти і науки України спробувало «навести лад» з дітьми-ВПО та тими, що залишилися на ТОТ й продовжують навчатися в релокованих школах у дистанційному форматі.

Вищезгаданий документ приймався без громадського обговорення і, якщо коротко, він практично знищував систему освіти на ТОТ, залишаючи дітей без освіти, а вчителів – без роботи.

Багаточисленні виступи з критикою (як від вчителів, так і від народних депутатів), відкриті листи та електронна петиція на сайті Кабінету Міністрів України призвели до скликання спеціальної наради під головуванням віцепрем'єр-міністра Ірини Верещук за участі міністра освіти і науки Оксена Лісового, народних депутатів і представників громадських організацій.

За результатами наради наказ 850 був відкликаний та була створена робоча група для напрацювання пропозицій з виявлених проблемних питань. До робочої групи були включені чиновники МОН, народні депутати, представники громадських організацій та Асоціації міст України.

Ніби все владналось: наказ відкликали, робоча група розпочала роботу (відбулось три засідання) і раптом наприкінці липня ... МОН презентує віртуальну платформу «Школа офлайн», запускає гарячу лінію «Школа

офлайн», у якій практично реалізує основні положення славнозвісного наказу №850.

Практично одночасно Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення проект наказу «Про затвердження Змін до деяких наказів Міністерства освіти і науки України», яким передбачається внести зміни до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти. Запропоновані зміни практично дублюють основні положення знов-таки наказу №850.

І нарешті на початку серпня з'являється Порядок та умови здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні (наказ №1112 від 07.08.2024 р.), у якому знову-таки просуюються всі положення наказу №850.

Наказ №1112 хоча і повинен запроваджуватися з наступного (2025/26) навчального року, але ретиві освітні чиновники на місцях вже почали його виконувати.

Залишилось тільки питання: чи знали міністерські чиновники на чолі з міністром про підготовку всього цього масиву (адже запустити його терміново неможливо), коли створювали робочу групу та відміняли наказ №850?

Що не так з наказом №1112?

Залишимо поза увагою карколомну історію появи наказу №1112 або Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні і розглянемо деякі моменти цього документу. Отже ...

Наказ №1112 порушує чинне законодавство, запроваджуючи нову термінологію, не передбачену законами. Наприклад Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» «не знають» такої форми навчання, як «змішане навчання».

Також в освітніх законах не передбачене «зупинення діяльності закладів освіти».

Наказом №1112 порушується одне з основних правил діяльності закладів освіти – їх автономія, адже наказом регламентується, які класи повинні існувати.

Також наказ №1112 нехтує безпекою дітей та вчителів, вимагаючи запровадження офлайн навчання, проте жодних розрахунків щодо будівництва укриттів та інших заходів не передбачається.

Окрім того, наказ №1112 не передбачає механізм впровадження, розраховуючи на знамените «а може».

Ще наказ №1112 не враховує особливості територій, які перебувають під тимчасовою окупацією, рівняючи всіх «під одну гребінку».

А також наказ №1112 не враховує фінансове становище, наприклад, пропонує запровадження індивідуальної освіти для десятків тисяч дітей

на ТОТ в обмін на закриття дистанційних класів та шкіл. Наша держава просто фізично не має таких коштів для виконання «забаганок» чиновників.

Окрім дітей, які знаходяться на ТОТ, наказ №1112 не турбується і про вчителів, які працюють у дистанційному форматі з цими дітьми. Адже «реформування» призведе до звільнення сотень педагогів.

На завершення, підсумовуючи, потрібно бути в захваті від дій деяких освітніх чиновників. Адже як потрібно було всіх «обвести навколо пальця», протягуючи потрібні документи, нехтуючи законодавством, думками багатьох громадян України, і, найголовніше, не враховуючи інтереси сотень тисяч дітей та їх батьків, які, на жаль, залишилися в окупації. Це дійсно суперовий «фінт вухами» (<https://osvita.ua/blogs/93149/>). – 2024. – 23.09).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ
№ 16-17 (280-281) 2024**

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактори:
А. Бергелська, Я. Маленко

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 27.09.2024
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 5,46.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.